

Kring mäster Adams text.

Interpretation och kommentar. — Bidrag till Nordens historia under 900- och 1000-talen.

Under en tid, som ej ligger så långt tillbaka, skrev man Nordens historia under vikingatiden huvudsakligen på grundval av de utförligaste källorna, de norsk-isländska sagorna och Saxos verk, utan att underkasta dessa en kritisk granskning. Metodiskt är detta stadium övervunnet. De bevarade norsk-isländska sagorna och Saxos verk innehålla många felaktigheter och vila i stor utsträckning på lärt konstruktionsarbete; vill man nå historiska fakta under vikingatiden, måste man söka sig tillbaka till källorna före och bakom dem.

Genom filologisk detaljgranskning har man i vissa fall kunnat rekonstruera källor, som äro mera ursprungliga och och därmed också i regel mera tillförlitliga än de, som traderats. Men endast i ringa utsträckning äro från vikingatiden och den äldsta medeltiden härrörande källor, som ingående behandla nordisk historia, bevarade till vår tid. Så är framför allt fallet med ett större antal skaldedikter, som dock mestadels meddela blott situationsbilder från tiden, samt mäster Adams verk, som ger en sammanhängande, av andra bevarade källor oberoende skildring av Nordens historia från ungefär 900 fram till 1072.

Adams verk har så i och med en modärnare forskningsriktnings genombrott från en relativt undanskjuten plats bland källorna till Nordens historia under vikingatiden ryckt fram i förgrunden. Med alla sina fel och brister är den numera en huvudkälla och måste såsom sådan ägnas den största uppmärksamhet.

De handskriftsforskningar, som resulterat i B. Schmeidlers Adamsupplaga, ha lagt en säker grund för det textkritiska bedömandet av mästerns verk. Hans källor, hans historiska metodik, hans sätt att gruppera sitt stoff, hans allmänna åskådning, hans moraliserande och politiska tendenser samt i samband därmed sanningsvärdet av hans framställning och uppgifter ha varit föremål för ett livligt granskningsarbete. Av filologiens olika metoder ha de flesta applicerats på mästerns verk.

Det synes emellertid, som om interpretationen av mästerns skrift inte lockat den moderna forskningen på samma sätt som text- och källkritisk behandling därav. Med några viktiga undantag, av vilka de förnämsta möta i E. Arups avhandling om Sven Estridsson, härstamma interpretationerna av mästerns text i regel från rätt gammal tid.

Emellertid får, sedan Adams verk blivit en huvudkälla, ej heller interpretationen förbises. Det måste för oss vara avgörande — även för fastställandet av historiska realiteter — att på olika punkter få veta vad mästern tänkt sig med det sagda. I det följande skall försökas att i detta avseende på en del omtvistade punkter nå fram till ökad kännedom om mästerns verk, därmed i vissa fall också om Nordens historia under 900- och 1000-talen.

I. Harald Gormsson såsom undergörare och lagstiftare.

Adam 2: 28.

Harald Gormssons kungagärning är stor och mäktig: Danmarks enande och frigörande, Norges erövring och Danmarks kristnande. En förhoppning, att han måtte erhålla helgonglorian, har uttalats under det sekel, som följde närmast efter hans död. Man har ur samma källa, mästerns verk, vari denna förhoppning uttalats, även läst fram, att Harald var känd som en stor undergörare och en vittberömd lagstiftare.

Uppgifterna om Harald som undergörare har tolkats som bevis för att en önskan förefunnits inom den danska hierarkien under tiden kort efter 1000-talets mitt att öka sin maktställning genom skapandet av ett nationalhelgon¹. Berättelsen att Harald varit verksam som lagstiftare har uttytts därhän att han utövat detta kungliga prerogativ i land söder om Ejder; den har ansetts bestyrka uppfattningen att Harald varit herre ej blott i hela Danmark, inräknat Slesvig, utan även i Holsten².

Det ställe hos mäster Adam, varpå dessa slutsatser byggts, är 2: 28. Det lyder enligt Schmeidlers upplaga:

De cuius (sc. Haroldi) fine, cum istum pronepote suum, qui nunc in Dania regnat, Suen interrogare maluerim, velud alter Tideus crimen avi reticuit, me vero parricidium exaggerante: 'Hoc est' inquit 'quod nos posteri luimus et quod ipse parricida suo piavit exilio'. At ille noster Haroldus, qui populo Danorum christianitatem primus indixit, qui totum septentrionem predicatoribus et ecclesiis replevit, ille, inquam, innocens vulneratus et pro Christo expulsus martyrii palma, ut spero, non carebit. Regnavit autem annos L. Obitus eius in festivitate omnium sanctorum. Memoria eius et uxoris Gunhilde apud nos perpetua manebit. Haec in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta, cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus. Sunt autem qui affirmant

<i>A</i> 1	<i>B</i>	<i>C</i>
per eum gratias sanitarum factas	et tunc, cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulchrum eius	per eum gratias sanitarum factas
et tunc, cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulchrum eius, et alia.	per eum gratias sanitarum factas.	et tunc, cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulchrum eius, videlicet
	Ad sepulchrum eius sermo fratrum est	

¹ C. Paludan-Müller: Om Harald Blaatands Lovgivning, Indbydelseskraft till den offentlige Examen i Odense Cathedralsskole 1832 s. 49 ff.

² J. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten s. 53 f.

cecos frequenter illu- minatos fuisse et ali- as contigisse vir- tutes.	cecos frequenter illu- minatos fuisse alias- que multas conti- gisse virtutes.
--	---

Certissimum vero est eum tam nostro populo quam Transalbianis et Fresonum genti leges et iura constituisse, quae adhuc pro auctoritate viri servare contendunt. Interea senex fidelis Adaldagus de legatione sua voti compos effectus et in omni opere suo domi forisque prosperatus in senecta uberi migravit ad Dominum anno sacerdotii nobiliter ministrati LIIII¹.

Den allmänt antagna översättningen av detta textställe kan i något förkortat skick återgivas på följande sätt:

Om kung Sven Tjageskäggs uppror och illdåd sade Sven Estridsson: detta är vad vi efterkommande ännu lida för och vad fadermördaren själv sonade med sin landsflykt. Men denne vår Harald, som först påbjöd kristendomen bland danerna och som — säger jag — oskyldig sårats, må krönas — det hoppas jag — med martyrens krona. Han regerade femtio år och dog på alla helgons dag. Han och hans hustru Gunhilds minne skall alltid leva hos oss. Detta skedde — ha vi erfarit — i Adaldags tid, men alla hans (Haralds) dygder ha vi ej kunnat utforska. De finnas, som försäkra, att järtecken skett genom honom. Säkert är att han givit vårt folk, transalbianerna och friserna lagar, som de ännu hålla till följd av hans stora anseende. Emellertid dog efter väl förrättat värv den gamle, trogne ärkebiskop Adaldag².

Att texten skall översättas på detta sätt är man ense om inom modärn historieforskning. Men oense är man, när det gäller att fastställa hur långt Sven Estridsson talar i första person.

Schmeidler låter Sven Estridssons tal sluta redan med orden »piavit exilio». I fortsättningen är det Adam, som för

¹ Adamus Bremensis: Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum 2: 28, ed. B. Schmeidler s. 87 ff.

² Den senaste översättaren är i motsats till historikerna tveksam, om ej slutet avser Adaldag. Adam öv. C. Henrichsen s. 92 n. 6.

ordet: det är han, som hoppas, att Harald Gormsson skall krönas med martyrglorian. Och det är Adam, som omtalar Haralds lagstiftning för »nostro populo», transalbianerna och friserna¹. Då »noster populus», vårt folk, i Adams mun inte kan vara annat än sachsare, måste Adam enligt Schmeidlers mening ha känt och omtalat Harald Gormsson som lagstiftare för dem.

Inom dansk historieforskning har man länge varit av en helt annan mening. Redan Paludan-Müller hävdade, att det »noster populus», för vilket Harald stiftat lagar, inte kan vara sachsare; det måste vara daner. Men då måste Sven Estridsson alltjämt tala i första person. Hela den ovan citerade texten intill meddelandet om Adaldags död, »Interea senex fidelis Adaldagus migravit ad Dominum», måste tillhöra kung Svens yttrande². Senare danska historiker ha något modifierat denna uppfattning³. Med anknytning till denna diskussion och med utnyttjande av Schmeidlers handskriftsundersökningar har senast Arup tagit till orda därför⁴. Han gör med skäl gällande, att en sådan sats som »Haec in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta, cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus» endast kan tillskrivas mäster Adam. Då »noster populus» emellertid blott kan vara danerna och alltså Sven Estridsson mot slutet av det citerade textstället ännu talar i första person, antar Arup följdriktigt, att den ifrågavarande satsen jämte några andra utgöra ett Adams senare inskott i texten.

Schmeidlers mening lär ej under några omständigheter kunna upprätthållas; förvisso har Adam ej ett ögonblick trott, att den danske kungen på 900-talet stiftat lagar i Sachs-

¹ Jmfr. Schmeidler i Adam a. ed. s. 88, även n. 8.

² Paludan-Müller a. a. passim.

³ A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse s. 302 f., Til-læg s. 51 ff.

⁴ E. Arup: Recension av B. Schmeidlers Adamsundersökningar, Dansk Historisk Tidsskrift 9 R. 7 s. 265 ff.; E. Arup: Kong Svend 2.:s Biografi, Scandia 1931 s. 92 f.

land eller ens i Holsten¹. Den danska uppfattningen, sådan den formulerats av Arup, är logiskt uppbyggd och konsekvent genomförd. Men man kan rikta vissa invändningar mot densamma.

Det kan invändas, att de handskriftliga förhållandena, sådana dessa klarlagts av Schmeidler — vad f. ö. framhålles av Arup själv — inte lämna något stöd för en interpolation av den omfattning och den art, som Arup vill antaga. Möjligheten av en dylik interpolation försvagas t. o. m. därav, att kopplingen mellan det eventuella inskottets slutord och följande satser är utomordentligt god: »Vi ha ej kunnat utforska alla hans dygder. De finnas, som påstå Absolut säkert är».

Och vidare: är det orimligt, att Harald Gormsson stiftat lagar för sachsarna, så är det föga rimligare, att han gjort det för friserna och transalbianerna, invånarna i landet mellan Ejder och Elbe. Största delen av sin regering härskade Harald Gormsson blott över landet intill Slien. Först 983 utvidgade han sitt rike med området mellan Slien och Ejder; inga skäl finnas att antaga, att hans maktsfär skulle ha utsträckt sig söder om nämnda flod². Naturligtvis kan Sven Estridsson ha trott på eller även eljest ha berättat för Adam om denna historiska omöjlighet, men det förtjänar åtminstone i förbigående beaktas, att texten, på detta sätt tolkad, står i strid med vad vi kunna fastställa såsom historiskt faktiskt samt med Adams uppfattning om Harald Gormssons ställning³.

Man frågar sig: är det inte möjligt att lösa svårigheterna på ett annat sätt. Finns det kanske en lösning, som liksom

¹ Jmfr. om Adams uppfattning av förhållandet mellan Danmark och Tyskland under Harald Gormssons regering S. Bolin: Om Nordens äldsta historieforskning s. 29 ff. Enligt Adam lydde den danska marken under Tyskland från 930-talet in i Knut den stores regering. Se Adam 1: 57, 2: 56, a. ed. s. 56 f., 116 f.

² Jmfr. S. Bolin: Danmark och Tyskland under Harald Gormsson, Scandia 1931 s. 184 ff.

³ Jmfr. ovan n. 1.

griper bakom Schmeidlers och Arups och som är lika möjlig som deras och kanske rent av bättre står i överensstämmelse med Adams text.

En fråga, vars svar man ännu under 1600- och 1700-talet ej var så ense om som nu¹, är frågan: vem åsyftas egentligen, när det talas om underverk och lagstiftning?

De ifrågavarande satserna kopplas till föregående på följande sätt: »Haec in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta, cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus. Sunt autem qui affirmant per eum gratias sanitatum factas» Den, som lär ha gjort underverk, är samme man, vars alla dygder Adam ej kunnat utforska. Men är denne man Harald Gormsson?

Ordet »eius» har en sådan plats, att närmare det än Harald Gormsson nämnes i texten ärkebiskop Adaldag. Vi måste, om vi ordagrant översätta texten, låta denna få följande betydelse: »Att detta skett i ärkebiskop Adaldags dagar ha vi erfarit, under det att vi däremot inte kunnat utforska alla hans dygder. Men de finnas, som försäkra, att han gjort underverk»

Tolkas textstället bokstavstroget och alltså på det närmast till hands liggande sättet, erhåller mäster Adams ord en ny och bättre mening. Adam har ej sagt, att han erfarit, att Harald Gormssons död inträffat under Adaldags episkopat, men att han ej kunnat utforska alla Haralds dygder. Meningen är i stället: det som hänt under Adaldags tid hade Adam erhållit kunskap om, men alla Adaldags dygder hade han ej kunnat utforska.

Själva satsen erhåller, tolkad på detta sätt, anknytning till hela uppställningen av här ifrågavarande parti av Adams verk. I 2: 1 omtalar denne, att Adaldag var biskop i femtiotre år, och skildrar därefter i 2: 2--16 händelserna under tiden fram

¹ Paludan-Müller tager 1832 (a. a. s. 7 ff.) till orda mot en mening, som tillskrives Nyerup (Summarische Uebersicht der Untersuchungen über die Haraldinischen Gesetze, Staatsbürgerliches Magazin 4 s. 417 ff.). Nyerups skrift utgör huvudsakligen ett referat av tidigare litteratur, även för meningar, som sakligt överensstämma med min.

till Otto I:s död. Efter en geografisk utredning 2: 17—22 övergår Adam i 2: 23 till det som timat efter kejsarens död under ärkebiskopens återstående tid: »Nunc ad ea, quae post mortem imperatoris et reliqua tempestate nostri pontificis acta sunt, calamum dirigamus»¹. Att Adam ännu omedelbart före här ifrågavarande textställe arbetar i enlighet med sitt syfte att skildra händelserna under Adaldags tid framgår av de inledande orden till 2: 27: »Novissimis archiepiscopi temporibus»². Med orden »Haec in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta» anges alltså, att Adam nu slutfört den uppgift, som han ålagt sig. Innan han övergår till att omtala Adaldags död vill han nämna några ord om hans »virtutes». Adam har ej kunnat utforska alla. Men så stora voro de, att man talade om järtecken genom honom samt att »noster populus», friser och transalbianer ännu för hans stora anseendes skull lydde de lagar, som han stiftat.

En given följd av vad här framställts är att »vårt folk» är sachsare och att det är Adam, som talar i första person ej om Harald Gormsson utan om ärkebiskop Adaldag³. Det

¹ Adam 2: 1—23, a. ed. s. 61 ff., ssk. s. 81.

² Adam 2: 27, a. ed. s. 87.

³ Paludan-Müller (a. a. s. 22 ff.) finner huvudargumentet emot att »noster populus» skulle kunna vara sachsare däri att transalbianerna särskilt namngivas av mäster Adam. Ty transalbianerna voro enligt Adam även de sachsare. Men förvisso är Paludan-Müller här överskarpsinnig. Friserna utgöra ett från sachsarna artskilt folk. Transalbianerna omfatta åter enligt Adam (2: 17, a. ed. s. 72 f.) tre bestämda stammar, vilka väl äro sachsare men vilka intaga en i Adams verk mångenstädes markerad särställning. De bebyggare av stiftet Hamburg-Bremen, vilka ej äro friser och ej transalbianer, äro sachsare. De sakna en egen särbeteckning men ha lämpligen kunnat sammanfattas såsom »noster populus». Det ligger intet egendomligt i att Adam vid olika tillfällen låter uttrycket »noster» ha olika omfattning: stundom är »nostra ecclesia» blott kyrkan i Bremen, stundom hela ärkestiftet Hamburg-Bremen. Ett utmärkt parallellställe utgör en sats i 3: 43 (a. ed. s. 185): »Bernardus Saxonum dux Sclavorum res atque Nordalbingorum ac nostras strennue administravit». Liksom i 2: 28 transalbianerna samordnas med »noster populus» samordnas i 3: 43 nordalbingerna med »nos»; sista ord kan knappast betyda annat än sachsarna i de delar av ärkestiftet Hamburg-Bremen, vilka ej voro bebodda av nordalbingar.

sistnämnda löser alla svårigheter. Skildringen behöver ej vara historiskt felaktig. Det är onödigt att antaga ett inskott, som de traderade texterna ej visa och som till följd av de olika satsernas in i varandra gripande fogning inte är mycket sannolikt. Vad beträffar den allenast i B C traderade satsen om att blinda blivit seende, blir denna, även sådan den i utförligare form möter i B, alldeles naturlig efter den nya interpretationen och erbjuder inga problem: »fratres», d. v. s. i enlighet med Adams språkbruk klerkerna i Bremen, ha sagt, att dylika järtecken timat vid ärkebiskop Adaldags grav¹. Det kan noteras, att Adaldag i en visserligen dålig källa nämnes helgon².

Den här hävdade interpretationen av Adam 2: 28, vars riktighet man knappast kan komma ifrån, låter några meningar, som ansetts ha avseende på Harald Gormsson, i stället syfta på ärkebiskop Adaldag. Den löser därmed de besvärligheter, som på denna punkt mött forskningen. Men därmed försvinner också ur historien undergöraren och lag-

¹ Orden att underverk skedde vid Adaldags grav och medan han ännu levde böra till följd av deras olika plats i handskrifterna AB och C anses vara skrivna över raden. (Jmfr. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa s. 55 ff.) Den allenast i handskrifterna B C förekommande satsen om att blinda blivit seende bör åter i enlighet med Schmeidlers uppfattning (a. a. s. 81 ff.) anses vara ett senare tillskott. — Efter den nya interpretationen gives det inte längre några säkra hållpunkter för bedömandet av frågan var Sven Estridssons tal slutar; det kan egentligen sluta var som helst innan »Haec in diebus . . .». Närmast till hands ligger emellertid till följd av noskonstruktionerna att antaga, att antingen satsen »Haec in diebus . . .», satsen »Memoria eius . . . apud nos . . . manebit» eller satsen »At ille noster Haroldus . . .» markerar Adams inträde i skildringen. Jmfr. om nos-konstruktioner hos Adam vid dylika tillfällen en utredning av mig i en på annat håll utkommande skrift om svenskväldets fall.

² Efter Arups undersökning (a. a. s. 71 n. 2) kan det ej betvivlas, att Unvan blivit helgon kort innan Adam skrev sitt verk. Han kallas också i en handskrift av den hamburg-bremenska ärkebiskopskrönikan »sanctus». (Geschichtsquellen des Erzstiftes und der Stadt Bremen, ed. J. M. Lappenberg s. 3). Då Adam däremot anger ryktena om Adaldags underverk såsom osäkra, har denne naturligtvis i Bremen på Adams tid inte allmänt betraktats såsom helgon. Men i den nyss nämnda handskriften av ärkebiskopskrönikan kallas även han »sanctus» (a. a. s. 3).

stiftaren Harald Gormsson, De slutsatser, som man velat bygga på grundval av de föregivna uppgifterna om denne, förfalla.

II. Edvard Confessor, Magnus den gode och Sven Estridsson.

Adam 2: 77—78, 3: 12.

Om händelserna i Norden och England under tiden efter Harald Harfots död äro vi tämligen bristfälligt under rättade. Huvudkällan är för Nordens vidkommande mästare Adam. A 1 är den enda handskrift, som ej är försedd med meningsbrytande inskott i skildringen härav. Enligt den lyder Adams text:

Interea secundus filiorum Chnud, qui regnavit in Nortmannia, Suein, obiit. Tunc Nortmanni elegerunt Magnum, qui erat filius Olaph martyris a concubina. Magnus statim invadens Daniam possedit duo regna, Hardechnud rege Danorum cum exercitu morante in Anglia. Qui mox adversus Magnum pugnaturus consanguineum Suein classi prefecit. Suein victus a Magno cum in Angliam remearet, Hardechnud mortuum reperit. (78) In cuius locum Angli prius elegerunt fratrem eius Eduardum, quem de priori marito Imma genuit, vir sanctus et timens Deum. Isque suspectum habens Suein, quod sceptrum sibi Anglorum reposceret, cum tyranno pacem fecit, constituens eum proximum se mortuo regni Anglorum heredem, vel si filios susceperit. Tali pacto mitigatus Suein in Daniam remeavit. Multa prelia Suein cum Magno feruntur. Tociens Suein victus ad regem Sueonum fugiens pervenit Anundum. (79) Victor Magnus Daniam et Nortweiam optinuit ¹.

Den allmänt antagna tolkningen av detta kan sammanfattas på följande sätt: efter Sven Alfivassons död valde norr-männen Magnus den gode till kung. Han erövrade Danmark, medan Hardeknut befann sig i England. Denne satte Sven Estridsson till förman för flottan med uppgift att bekri-
 gna Magnus. I striden besegrades Sven och for därefter

¹ Adam 2: 77—79, a. ed. s. 135 f.

till England. Framkommen dit, nåddes han av underrättelsen om Hardeknuts död och Edvard Confessors val till kung. Som Edvard misstänkte Sven för att sträva efter Englands krona, gjorde han honom till tronföljare. Sven, stämd mildare genom detta fördrag, återvände till Danmark, där han hade många strider med Magnus; besegrad av denne flydde Sven till svearna; Magnus erhöll Danmark och Norge¹.

I direkt samband med detta textställe står 3: 12. Här meddelar A 1 följande:

Magnus eo tempore simul tenebat duo regna, Danorum videlicet atque Nortmannorum, Iacobus adhuc in Suedia sceptrum habuit. Cuius auxilio Suein et Tuph ducis effultus Magnus pepulit a Dania. Qui denuo bellum instaurans obiit in navibus. Suein duo regna possedit classemque parasse dicitur, ut Angliam suo iuri subiceret. Verum sanctissimus rex Edwardus cum iusticia regnum gubernaret, tunc quoque pacem eligens victori obtulit tributum, statuens eum post se regni heredem².

Enligt Adams här meddelade uppgifter återvände Sven, med kung Jakobs och jarl Tuphs hjälp vann han seger över Magnus, och avbröts den fortsatta striden mellan Sven och Magnus genom dennes död. Sven blev kung över två rikena, och han beredde sig att erövra England, då Edvard, även då väljande freden, erlade honom tribut och bestämde honom såsom arvinge till riket³.

Stora sakliga betänkligheter måste hysas mot dessa uppgifter. Arup, som i detta liksom i så många andra fall för första gången kritiskt granskat innebörden av Adams uppgifter, ironiserar med all rätt över det märkvärdiga, nästan omöjliga händelseförloppet: Sven Estridsson måste oblygt ha skarvat för Adam, och denne måste ha varit ytterligt naiv i sin tilltro till kungens ord⁴.

¹ Adam öv. Laurent-Wattenbach s. 114 f.; Adam öv. Steinberg s. 119; Adam öv. Henrichsen s. 139.

² Adam 3: 12, a. ed. s. 151 f.

³ Adam öv. Laurent-Wattenbach s. 130; Adam öv. Steinberg s. 135; Adam öv. Henrichsen s. 157 f.

⁴ Arup a. a. s. 72 ff.

Besegrad kommer Sven Estridsson enligt Adam till England. Edvard misstänker, att han eftersträvar Englands krona, och gör honom till sin efterträdare med förbigående av sina eventuella söner. Man skulle nu vänta, att denne Englands arvtagare liksom sina bröder bleve kvar i England. Men nej. Han beger sig till Danmark, strider och besegras av Magnus. Då han flyr, går ej färden till det rike, där han korats till tronföljare. Han beger sig i stället till Sverige, får hjälp där och blir efter Magnus död kung både i Danmark och Norge. Han utrustar flottan för att vinna det land, där han tidigare utsetts till tronföljare; men Edvard erlägger tribut till honom och gör honom änyo till tronarvinge.

Man frågar sig: föreligger måne inte någonstans en felaktig interpretation, vars rättande skulle bringa reda i mäster Adams händelseförlopp — att detta ej behöver vara identiskt med det faktiska händelseförloppet må här påpekas. Granska vi närmare 1: 77—1: 78, fångas vår uppmärksamhet av orden »Is (sc. Edvard) suspectum habens Suein, quod sceptrum sibi Anglorum reposceret, cum tyranno pacem fecit, constituens eum . . . heredem . . .» — Edvard, som misstänkte Sven för att eftersträva anglernas krona, slöt fred med tyrannen och gjorde honom till sin arvinge. Adam säger inte uttryckligen, att det var med Sven, som Edvard avslöt fördraget. Detta skulle enklast ha uttryckts med orden »cum eo». I stället står det »cum tyranno».

I själva verket: finnes det några skäl, som göra det sannolikt eller osannolikt, att Adam med »tyrannus» avsett Sven Estridsson? Den man, vilken betecknas såsom »tyrannus», måste på något sätt ha innehaft en härskarställning. Han måste ha förvärvat sig denna på orättmätigt sätt, »potenter», eller han måste ha utövat sin makt orättfärdigt¹.

¹ Adam använder alltid ordet »tyrannus» om en härskare. I betydelsen »härskare, som orättfärdigt utövar sin makt», finnes ordet bl. a. om Sven Estridsson i 3: 12 (a. ed. s. 153), i betydelsen »härskare, orättmätigt till följd av att hans maktställning vilar på våldet», i 1: 52 (a. ed. s. 53). Att ordet »tyrannus» i 1: 52 just har denna betydelse har redan påpekats av C. Weibull (Sverige och dess nordiska grannmakter s. 43). Om medeltida be-

Men Sven Estridsson har vid den tid, som ordet »tyrannus» har avseende på, intet annat gjort enligt Adam än misstänkts av Edvard för att eftertrakta Englands tron. Han innehar ingen härskarställning; han är enligt Adam en från Danmark kommen, besegrad härförare. Adam har inte anfört någonting om Sven Estridsson, som motiverar epitetet »tyrannus». Svens ställning är snarare sådan, att ordet inte kan anses syfta på honom.

Finnes det då någon annan, som kan avses? Endast en till är möjlig: det är den kort förut nämnde Magnus den gode. Han besitter två riken; han har alltså en härskarställning — den nödvändiga förutsättningen för benämningen »tyrannus». Men Magnus är enligt Adam herre i Danmark med vapnets rätt (invadens Daniam). Detta rike har han alltså vunnit »potenter», han är enligt Adam i detta rike en inkräktare. Även till följd av arten av sin härskarställning kan eller rent av bör Magnus benämnas »tyrannus». Det är den ende av de i sammanhanget omtalade, varom detta kan sägas.

Vidare måste uttrycket »pacem facere» granskas: Edvard gjorde fred med tyrannen. Enligt Adam kom Sven till England såsom Hardeknuts besegrade härförare. Varför skulle Edvard sluta fred med honom? Något krig mellan dem har aldrig nämnts. Helt annorledes är förhållandet mellan Edvard och Magnus; den förres företrädare Hardeknut låg i krig med den senare. Mellan Edvard och Magnus är i det av Adam skildrade läget ett fredsslut en helt naturlig sak.

Hur skulle händelseförloppet enligt Adam te sig, om texten interpreterades på ovan antytt sätt? Sedan Sven Alfivasson dött samt Magnus valts till kung i Norge och erövrat Danmark, satte Hardeknut Sven Estridsson till förman för flottan med uppdrag att bekämpa Magnus. Sven besegrades och återvände till England, men vid hans framkomst dit var Hardeknut död och Edvard Confessor vald till kung. Så-

lunda var Sven Tjugeskäggs och Knut den stores gamla riksbildning, Nordsjömonarkien Danmark-Norge-England, uppdelad i två hälfter, en västlig under Edvard och en östlig under Magnus. Sven Estridssons ställning var betingad av hur förhållandet mellan dessa två härskare skulle gestalta sig. Besegrad av Magnus hade han kommit till England såsom befälhavare för en flotta, lydande under detta lands kung Hardeknut. Dennes efterträdare Edvard misstänkte Sven för att eftersträva Englands tron, och han ingick då fred med Magnus; det bestämdes att den östliga rikshalvans kung skulle efter Edvards död erhålla även den västliga rikshalvan. Sven åter »tali patti mitigatus» lämnade då England, ej stämd mildare eller blidkad genom fördraget utan i överensstämmelse med en formellt ytterst närliggande men reellt direkt motsatt betydelse i ordet mitigare, belagd bl. a. i *Versio vulgata*: tämjd eller gjord ödmjuk genom fördraget¹. Från Edvards synpunkt var Sven oskadliggjord, tämjd. Och Sven återvände till Danmark, utkämpade många strider med Magnus, besegrades lika ofta och flydde till den enda makt, där hjälp stod att påräkna, Sverige². Med hjälp av Anund Jakob kunde Sven återvända, besegrade enligt Adam Magnus och blev efter hans död herre över dennes monarki Danmark-Norge. Han beredde sig att återställa Knut den stores välde och rustade mot England. Men Edvard, även då väljande freden, förekom anfallet genom att erlægga segraren tribut och utse Sven, som var hans förre arvinge Magnus efterträdare i Danmark-Norge, till dennes efterträdare även

¹ Jmfr. »mitigare animal». I *Versio vulgata* förekommer ordet »mitigare» på olika ställen med olika schatteringar i betydelsen (*Concordantiarum universæ scripturæ sacra thesaurus*, ed. 1897, s. 734). Att verbet också kan ha betydelsen »genom maktbud tämja» framgår av Psaltaren 88: 10: »Tu dominaris potestate maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas.»

² Det bör påpekas, att den stundom förekommande uppfattningen att Sven vid mer än ett tillfälle flytt till Sverige inte har något stöd i Adams text. »Tociens» hör efter allt att döma till »victus» och anger alltså endast, att Sven besegrats ofta, ej att han flydde ofta.

såsom tronarvinge i England¹. Sven stod på höjden av sin makt.

Den nya interpretationen, som redan av formella skäl måste föredragas framför den gamla, ger en vida begripligare framställning av förhållandet mellan Sven, Magnus och Edvard. Den ställer de av Adam omtalade händelserna i ett organiskt samband med varandra. Det torde vara på detta sätt mäster Adam tänkt sig förloppet. Men ha därför verkligen händelserna utspelats på detta sätt? Säkert döljer skildringen många felaktiga uppgifter. Sven Alfivasson dog inte, innan Magnus blev vald till kung i Norge. Efter Magnus död blev ej Sven Estridsson utan Harald Hårdråde kung i detta rike. I många andra avseenden måste skildringen, vilken säkerligen — såsom Arup påpekat² — färgats av Sven Estridssons för sig fördelaktiga berättelser, betecknas såsom misstänkt. I åtminstone ett fall har Adam dessutom här grupperat sitt stoff såsom en moraliserande berättelse, inpyrd av sedvanlig tendens³.

Men riktig eller oriktig är Adams skildring av intresse. Vilhelm Erövraren företog sitt tåg till England — såsom allmänt är känt — under den förevändningen att Edvard Confessor gjort honom till sin efterträdare⁴. Redan dessförinnan hade Harald Hårdråde företagit sitt tåg till England. Isländsk historieskrivning gör gällande, att han — liksom tidigare Magnus den gode — kunde göra vissa arvsanspråk gällande på detta land⁵. Såsom Magnus arvinge kunde han förvisso ha rätt därtill efter Edvard Confessors död och Harald Godwinsons tronbestigning, om Edvard och Magnus slutit det av Adam omtalade fördraget. Sedan Vilhelm Eröv-

¹ I BC-handskrifterna förekommer ett inskott »ut supra dictum est», vilket syftar tillbaka på 2: 78. Med all rätt påpekar Schmeidler, att Adams ord ge vid handen, att ett nytt fördrag ingåtts, samt att alltså inskottet i BC-handskrifterna missförstått texten. Schmeidler i Adam a. ed. s. 152 n. 6.

² Arup a. a. s. 72 ff.

³ Jmfr. nedan s. 222 ff.

⁴ Se t. ex. G. M. Trevelyan: History of England s. 113 ff.

⁵ Se Heimskringla, ed. F. Jónson 3 s. 71 ff., 190 ff.

raren tagit England i besittning följde de danska tågen dit 1068 och 1075 samt Knut den heliges rustningar 1086¹. Ha Sven och Edvard slutit det av Adam omtalade fördraget, bli även dessa danska krigsföretag lätt förklarliga. Adams skildring visar naturligtvis ej, att händelserna i England fr. o. m. 1066 verkligen betingats av olika arvsfördrag, som Edvard Confessor och de övriga kungarna i Knut den stores gamla rike ingått med varandra. Men Adams uppgifter låta oss ana, att en intresserad iakttagare så kunnat betrakta händelseförloppet i England.

Men viktigare är en annan synpunkt: Harald Hårdrådes, Sven Estridssons och Knut den heliges företag visa oförtydligt, att tanken om ett enat Nordsjövälde inte omedelbart med Knut den stores och Hardeknuts död fallit i glömska. Den har i stället gjort sig gällande länge. Adams skildring upplyser, hur starkt tanken ännu under 1070-talet gjorde sig gällande även utanför Norden. För honom te sig de tre rikena England, Norge och Danmark även efter 1042 faktiskt såsom en enhet. Edvard Confessors välde i England var ett provisorium; Magnus, Danmarks och Norges gemensamme kung, erkändes nästan omedelbart som tronarvinge i England. Efter Magnus död blev Sven Estridsson omedelbart kung såväl i Danmark som Norge; nästan genast rustade han mot England men erkändes då såsom tronföljare där. När Harald blev kung i Norge, utbröt mellan honom och Sven ett krig, som varade alla deras livsdagar². Efter Haralds död fortsatte under dennes efterföljare kriget³. När händelserna efter Edvard Confessors död i rask takt förde Vilhelm Erövraren på Englands tron fanns det ingen möjlighet att försona denne med Sven Estridsson⁴.

¹ Two of the Saxon chronicles 1068, 1069, 1075, 1076, 1085, ed. C. Plummer-J. Earle s. 202, 204, 211 f., 215 ff.; *Passio sancti Kanuti regis et martiris* 5, *Vitae sanctorum Danorum*, ed. M. C. Gertz s. 66 ff.; Ailnoth: *Gesta Swenomagni regis et filiorum eius et passio gloriosissimi Canuti regis et martyris* 11—14, VSD s. 96 ff.

² Adam 2: 13, a. ed. s. 154.

³ Adam 3: 54, a. ed. s. 198.

⁴ Adam 3: 54, a. ed. s. 198.

Åtskilligt av detta är — som ovan sagts — felaktigt. Men just Adams fel understryka, att han uppfattat Knuts gamla rike, Nordsjömonarkien, såsom en ännu potentiellt bestående enhet. Så är mäster Adams verk i dessa punkter ett intressant minnesmärke från den tid, då det ännu var tvivelaktigt, om de nyss sammanfogade länderna i västra Skandinavien skulle bli ett eller två riken, och då man ännu ej visste, om England skulle tillhöra Västeuropa eller Norden.

III. Sven Estridsson, Harald Hårdråde och Emund Slemme.

Adam 3: 11—18.

B. Schmeidler har påpekat, huru mäster Adams tredje bok inte är kronologiskt komponerad utan sönderfaller i två stora avdelningar, av vilka den ena skildrar den lyckliga tiden fram till 1063, den andra den olyckliga tiden efter detta år¹. E. Arup har understrukt detta, visat, att den kronologiska gränsen mellan de två avdelningarna hellre bör fixeras såsom 1063—1066, och framhållit, att Adam innanför var och en av den tredje bokens olika avdelningar följer en fast plan, som kan märkas t. o. m. i detaljer och som går ut på att i vart och ett av de smärre avsnitt, vari varje avdelning sönderfaller, redogöra för ett visst ämne. Så t. ex. för utvecklingen av Sven Estridssons äktenskapsförhållanden i slutet av 3: 12, av förhållandet mellan Sven Estridsson och Harald Hårdråde i 3: 13, av händelserna i England under Edvard Confessor i 3: 14 o. s. v. De i de efter varandra följande kapitlen skildrade händelserna ligga ej i och ha av Adam ej tänkts i kronologisk ordning. De äro så till vida samtida, som varje kapitel eller om man så vill småavdelning för skildringen av sitt speciella ämne fram till 1060-talet. Härifrån finnes endast ett undantag; det gäller de i 3: 18 skildrade händelserna, försoningen mellan Adalbert och

¹ B. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa s. 118 ff.

Sven samt mötet i Sachsland mellan kejsaren och Sven. Dessa sättas av Adam uttryckligen till tiden efter vissa händelser i Norge, som skola ha ägt rum och av Adam ha tänkts såsom inträffade omkring 1065¹.

Att Arups syn på det parti i Adams verk, som skildrar Norden omkring 1050, 3: 11—18, i ett flertal avseenden och i många väsentliga punkter är riktig och att han definitivt gjort upp räkningen med de tidigare gjorda antagandena rörande Nordens kronologi under 1050-talet kan betraktas såsom säkert; den fortsatta forskningen måste anknyta till Arups undersökning. Också kan det anses vara ådagalagt, att Adam haft ett helt annat syfte i detta parti än att redogöra för Nordens historia enligt annalistikens kronologiska plan. Han har förvisso disponerat sitt stoff just som Arup säger — sakligt. Men denna synpunkt förtjänar att kompletteras. Man bör även taga sikte på frågan om de olika smärre partierna, som ofta sammanfalla med kapitlen, äro fogade till varandra löst eller om det mellan dem ges ett reellt samband, m. a. o. om de uppförts i enlighet med en bestämd plan. En genomgång av partiet skall visa hur härmed förhåller sig.

Adam börjar sin skildring av Adalberts verksamhet för missionen med att omtala hur denne, så snart han blivit ärkebiskop, sände brev över hela Norden, vari han uppmanade dess biskopar att väl vårda kyrkorna samt att vinnlägga sig om kristendomens spridande. Vid den tiden regerade Magnus över Danmark och Norge, Jakob i Sverige. Med Jakobs hjälp besegrade Sven Estridsson Magnus och blev vid dennes död kung över två riken. När han även ville underlägga sig England, gjorde Edvard Confessor honom till tronföljare och erlade honom tribut².

Omedelbart efter det att Sven Estridsson uppnått en så hög maktställning, att han kunde räkna sig som herre i tre riken, Danmark, Norge och England, inträffade en förändring.

¹ Arup a. a. s. 60 ff.

² Adam 3: 11—12, a. ed. s. 151 f.

Sven glömde den himmelske konungen och tog till äkta en fränka från Sverige. Häröver vredgades Adalbert storligen och hotade Sven med exkommunikation. Denne råkade i raseri och hotade å sin sida att förhärja och utplåna hela den hamburgska kyrkoprovinsen. Ärkebiskopen stod fast, och slutligen lät Sven förmå sig av ett brev från påven att skilja sig. Men därmed förbättrades ingalunda hans leverne utan han tog sig hustrur och frillor. Gud uppväckte då motståndare mot honom, liksom han gjort mot Salomo i dennes egna slavar¹. Liknelsen är enligt Adams betraktelsesätt träffande nog. Ty Harald Hårdråde, som enligt Adam av Sven insatts som dennes länsman över Norge, gjorde sig självständig och bekrigade segerrikt Sven². Och England — ett annat Svens lydland — kom genom Godwinsönernas uppror, mord på Svens bror Björn, fördrivande av hans bror Osbern och övertagande av den politiska makten ävenledes att falla ifrån kung Svens välde³.

När detta skett därstädes, dog i Sverige kung Anund och efterträddes av sin ljumt kristne halvbror Emund. Denne gynnade en klerk vid namn Osmund, som gjorde anspråk på att vara en av Hamburg oavhängig ärkebiskop. När en delegation från Hamburg anlände till Sverige under ledning av Adalward, fordom dekan i Bremen men då ordinerad till svearnas biskop, avvisades denna av Emund. Endast Emunds släkting Stenkil tog väl emot legaterna och förde dem till Sven Estridssons gemål, som, frånskild från denne, levde på sina gods. Hon mottog dem väl och sände med dem stora gåvor till Adalbert. Men svearna, som fördrivit sin biskop, drabbades av Guds hämnd. Kungens son och hela här omkommo på ett krigståg, hungersnöd utbröt. Då böjde sig svearna, skickade bud till Hamburg och bådo om sin biskop. Sedan denne återvänt till Sverige, mottogs han väl och lyckades omvända värmänningarna till kristendomen. Vid samma tid dog Emund och efterträddes av Stenkil. »Att

¹ Adam 3: 12, a. ed. s. 152 f.

² Adam 3: 13, a. ed. s. 153 f.

³ Adam 3: 14, a. ed. s. 154 f.

detta hänt bland svearna på hans tid berättade ärkebiskop Adalbert»¹.

Även i Norge hände stora ting vid denna tid, då Harald i sin grymhet överträffade tyrannens alla gräsligheter. Han förstörde kyrkor, lät döda kristna, förhärjade Danmark; han lade beslag på de offergåvor och rikedomar, som samlats vid den helige Olofs grav. Upprörd häröver sände Adalbert legater till honom med ett strängt brev; särskilt vände sig Adalbert mot att Harald lagt beslag på de till kyrkliga ändamål hopbragta offergåvorna och att han låtit ordinera sina biskopar i Frankrike och England. Tyrannen råkade i raseri och sade, att han ej kände någon annan ärkebiskop i Norge än sig själv. Han sade och gjorde därefter även annat, som hotade hans högmod med snar undergång, ty påven Alexander lät oförtövat sända brev till honom med befallning att han och hans biskopar skulle lyda den apostoliska stolens vikarie².

»His apud Nortmanniam gestis» — sedan detta timat i Norge — ansträngde sig ärkebiskopen för att försona sig med den danske kungen, som han tidigare stött ifrån sig genom sitt uppträdande i äktenskapsfrågan, ty han förstod, att kunde han vinna en sådan man, skulle hans planer lättare låta utföra sig. Han sände gåvor till Sven, och vid ett möte i Slesvig åstadkoms full försoning. Hemkommen förmådde Adalbert kejsaren att kalla den danske kungen till Sachsland, och båda svuro varandra evig vänskap. Av detta fördrag hade den hamburgska kyrkan stor nytta, och med hjälp av den danske kungen gick missionsverksamheten framåt³.

Så långt gå i fortlöpande skildring Adams berättelser om vad som timade på det nordiska missionsfältet under tiden före 1063—1066.

De tre berättelserna utgöra först och främst tre i Adams stil gående berättelser om synd och straff, en för vart och ett av de tre nordiska rikena. När Sven Estridsson stod på

¹ Adam 3: 15—16, a. ed. s. 155 ff.

² Adam 3: 17, a. ed. s. 159 f.

³ Adam 3: 18, a. ed. s. 161 f.

höjden av sin makt, glömsk av Gud syndade på olika sätt och uppträdde emot Adalbert, kom straffet i Norges och Englands avfall; när Emund Slemme var ljum i tron och avvisade den från Hamburg tillsatte biskopen straffades han med förlust av sin son och andra olyckor; när Harald Hårdråde i allt for fram såsom en våldsman och även uppretade mot sig Adalbert, förebådade hans högmod snart fall.

Men att Adams vanliga uppfattning om synd och straff låter återfinna sig i alla dessa tre skildringar är inte det mest intressanta i dem. I sin skildring av förhållandena i Sverige börjar han med att redogöra för de motigheter, som mötte Adalbert, men för fram skildringen ända t. o. m. Emunds död och återinträdandet av ett gott tillstånd. I skildringen av utvecklingen i Norge, kan han inte gärna i ett parti, som endast avser att gå fram till 1063—1066, redogöra för händelser, som eventuellt efter 1066 kanske gjorde förhållandet mellan Adalbert och Norges krona drägligare; men även här låter han oss ana en ljusning. Vad Harald gjorde bådade snart fall för hans högmod. Till själva mörkrets intensitet knyter Adam här en visshetsfull förhoppning om ljusets återinträde. Vad Danmark beträffar, ger han där- emot i 3: 18 en verkligt klar bild av de goda tidernas återvändande. Så låter han i var och en av de tre berättelserna mörker bytas i ljus. Skälet härför är lätt funnet och skall senare något närmare dryftas: genom att på detta sätt redan i början av skildringen på alla punkter låta ljuset bryta in, kan han i fortsättningen av densamma låta detta så mycket klarare sprida sig över den bild, han målar av Adalberts fortsatta missionsverksamhet.

Så långt om de tre berättelserna, tagna såsom enheter var och en för sig. Formellt har Adam markerat deras samhörighet genom att på ett ganska sinnrikt sätt slingra dem in i varandra. Det svenska dramats upprinnelse och upplösning skildras i två på varandra följande kapitel, 3: 15 och 3: 16. Det är inramat av berättelsen om det norska dramat, vars första upprinnelse omtalas i ett av de närmast föregående kapitlen, 3: 13, men vars förlopp och upplös-

ning förtäljas först i det närmast följande kapitlet 3: 17. Och liksom det svenska dramat inramas av det norska, så inramas det norska av det danska; dess upprinnelse skildras i 3: 12, dess upplösning först i 3: 18.

Efter det ovan givna referatet behöver det knappast påpekas, att denna formella samhörighet endast är ett uttryck för en innehållsmässig samhörighet mellan berättelserna. En röd tråd löper genom dem, de gripa in i varandra så, att de tillsammans kunna betraktas såsom en enhet och en helhet; de tre dramerna utspelas nämligen inte oberoende av varandra. Svens brott och straffet därför ligger tidigare än dramat i Sverige; det framgår av Adams begynnelseord i skildringen av detta, »cum haec ibi gesta essent», vilka måste ha avseende på den av Svens brott betingade förändringen i England. Det norska dramat har på samma sätt följt efter Svens brott — naturligtvis, ty Haralds övertagande av makten i Norge är ju en integrerande del i Svens bestraffning. Vidare höra de tre skildringarna samman så till vida, som samtliga Nordens tre kungar enligt dem ha ställt sig gent emot Adalbert och Hamburg-Bremen. Detta läge har betingats av de gamla kungarna Magnus och Anunds död samt Sven Estridssons giftermål och Adalberts inblandning i denna angelägenhet. I den fortsatta historiska utvecklingen inträdde i denna konstellation en förändring. Med straffet över Edmund och dennes död återinträdde goda tider i Sverige, i Norge åter förebådade mörkret ljuset, i Danmark är det försoningen mellan Adalbert och Sven samt mötet mellan kejsaren och denne, som medför nya och bättre tider. Adalbert hoppas, att efter försoningen skall han kunna bättre genomföra sina planer. Själva inramningen av de svenska och de norska dramerna i det danska blir på detta sätt förklarlig: genom den vill Adam ge ett bestämt intryck av att dramerna i Sverige och Norge äro betingade av det danska dramat samt att olyckorna i Nordens tre riken äro med varandra samtida. Upplösningen av det danska dramat, vilket av Adam tillmättes den största betydelse för det lyckliga genomförandet av Hamburg-Bre-

mens fortsatta missionsarbete, uppföres enligt Adams framställning såsom slutpunkten för de onda händelserna och utgångspunkten för de goda.

Att Adam med sin skildring avsett just att vinna detta resultat framgår mer än väl av fortsättningen: här skildrar han huvudsakligen den slaviska missionen men visst inte enbart denna. Och i detta parti har han endast goda nyheter att lämna. Han griper först tillbaka i tiden med sitt vanliga uttryck »adhuc»: ditintills voro förhållandena i slavernas land goda. Han lämnar belägg på denna sin sats samt berättar, hur förhållandena gestalta sig bland slaverna fram till år 1066. Men inne i denna berättelse omtalar Adam på mer än ett ställe glädjande händelser på den nordiska missionens fält, och han betonar Sven Estridssons goda insatser. Det är dennes svärson Gottschalk, som är missionens främste gynnare bland slaverna; med Gottschalk och Sven hade Adalbert upprepade sammanträffanden till fromma för missionen; Adalbert kunde utsända missionärer till Island, Grönland och Orchaderna; när Ribes biskop Wal dog, delade Sven i samförstånd med Adalbert biskopsdömet i fyra nya stift; och vid den tiden kunde Adalbert sända missionärer till Sverige, Norge och havets öar ¹.

Det är tydligt och klart, att enligt Adams uppfattning ha dessa händelser ägt rum efter försoningen mellan Adalbert och Sven samt mötet mellan denne och kejsaren ².

¹ Adam 3: 19—25, a. ed. s. 162 ff.

² Arup (a. a. s. 99 f.) menar, att Adam förlägger försoningen mellan Sven och Adalbert till tiden efter 1065 samt att han avser mötet mellan Sven och Henrik IV år 1071. Vad här ovan utretts om den stora roll, Adam tillmäter dessa händelser såsom banbrytande för Adalberts hela verksamhet såsom missionär, gör det ytterligt osannolikt, att Adam skulle ha tänkt på händelser, som ligga alldeles i slutet av hans episkopat. Vidare är att märka, att själva Adams grundplan här går ut på att endast skildra händelser fram till åren 1063—1066. Omtalandet redan här av mötet 1071 skulle fullkomligt rasera det Adams system, som enligt Schmeidler och Arup är grundstommen i hans tredje bok och vars existens på varje punkt är evident. Slutligen förtjänar ordet »cesar» i samband med mötet att beaktas. Arup menar, att Adam använder detta uttryck i dess »diokletianska» betydelse

Med omtalandet av de ovan nämnda glädjande tilldragelserna avslutar Adam sin skildring av Adalberts verksam-

(Arup a. a. s. 100 n. 1), men Adam kallar Henrik III även efter kröningen och under hans uppehåll i Bremen omväxlande »imperator» och »cesar» (Adam 3: 8, a. ed. s. 148 f.). Avgörande för frågan om vilken person Adam menar stå bakom den i 3: 18 omtalade »cesar», som sammanträffade med Sven, är att Adam både kort innan detta kapitel i 3: 8 och kort efter i 3: 28, 31 (a. ed. s. 171, 173) ger denna titel åt Henrik III och kort och gott kallar honom »cesar». Henrik IV nämnes däremot ej av Adam förrän i 3: 34 (a. ed. s. 176) och kan alltså ej gärna komma in fråga såsom den person, vilken i 3: 18 betecknats såsom »cesar». Det finnes så mycket mindre skäl att anse detta möte identiskt med 1071 års möte, som i en fullt samtida skrift, Hermans av Reichenau krönika (Mon. Germ. Ss. 5 s. 132), omtalas ett möte mellan de två potentaterna år 1053, vilket år tycks ligga just vid den tiden, då samarbetet mellan Adalbert och Sven tog sin början. Att med vissa äldre forskare supponera ett möte år 1048 är som Arup (a. a. s. 100) visat ej riktigt. Under dessa omständigheter måste det argument, som ligger däri att Adam inlett partiet om försoningen mellan ärkebiskopen och kungen med orden »his apud Nortmanniam gestis» och däri att föregående kapitel avslutats med en skildring av händelser i Norge under år 1065, väga alltför lätt. I själva verket synas orden »his apud Nortmanniam gestis» verbalt tyda hän mot begynnelseorden i föregående kapitel, »in Nortmannia quoque res magna gesta sunt illo tempore . . .». De mot slutet av detta kapitel skildrade förhållandena, som nog ha avseende på år 1065, skiljer Adam ganska tydligt — även i tiden — från de tidigare nämnda: »Et alia plurima *deinde* fecit et dixit, quae superbiae eius proximam intentabant ruinam. Nam et papa Alexander confestim missis ad eundem regem litteris precepit, ut tam ipse quam episcopi sui vicario sedis apostolicae dignam subiectionis exhibeant reverentiam». Att dessa, ganska obestämda och enligt Adam efter de andra händelserna passerade tilldragelser, som av honom medtagits av hänsyn till kompositionen (jmf. ovan s. 225 ff.), ej nödvändigtvis behöva vara inräknade i de händelser, efter vilka försoningen mellan Adalbert och Sven enligt Adam ingåtts, är i sig tämligen tydligt. Det kan ytterligare styrkas genom en hänvisning till Adams skildring av Nordens historia efter 1066. Efter att ha skildrat Adalberts fall och det slaviska upproret samma år meddelar Adam i början av 3: 52, att »eodem tempore» hände betydelsefulla ting i England; mot slutet av samma kapitel meddelar han, att »*deinde* ablatis scandalis Lanfrancum philosophum in ecclesia posuit doctorem». När Adam nu i början av 3: 53 meddelar, att »in Sueonia per idem tempus . . . Stinkel defunctus est», samt — efter att i fortsättningen av kapitlet ha följt händelserna i Sverige »post quem» — i början av 3: 54 omtalar att »illo tempore» regerade i Danmark Sven, så håller Adam i bägge fallen fast vid tidsbestämningen omkring 1066. Det framgår därav att de strider, som Adam omtalar mellan

het för missionen under de goda åren. Först efter den stora förändringen 1063—1066 återvänder han till att skildra missionen, nu under förfallets tid. En betydelsefull vändpunkt utgör år 1066, året för Adalberts fall. Samma år mördades bland slaverna Gottschalk och utbröt bland dem en hednisk reaktion. Då erövrades England av Vilhelm, och då följdes i Sverige Stenkils död av en ny hednisk reaktion. Den enda ljuspunkten var Danmark och dess kung: »illo tempore clarissimus inter barbaros fuit Suein rex Danorum» — vid den tiden var vittberömdast bland barbarerna danernas kung Sven¹.

Det behöver inte påpekas, att Adams redogörelse för missionshistorien under Adalberts tid med sin verkningsfulla fördelning av skuggor och ljus och med sin strängt genomförda disposition är ytterligt schematisk. Händelserna ha inpressats i ett schema men också erhållit platser i en av Adam med stor konsekvens genomförd bild av det historiska händelseförloppet. För att denna bild klart och tydligt skall framträda har han vid olika tillfällen medtagit händelser utan att känna sig alltför bunden av deras kronologiska plats; något verkligt och medvetet våld mot den historiska verklighetens kronologiska förhållanden har han åtminstone ej bevisligen gjort sig skyldig till. Men Adam har ej övergivit det kronologiska schemat för att i stället ge en synkronistisk, på olika kapitel efter ämnen uppdelad skildring av ett visst tidsavsnitt. Han har gjort det, emedan författaren och konstnären Adam — genom sin tredje bok visar han sig ha rätt till dessa båda benämningar — lika väl som moralisten Adam funnit, att den valda dispositionen bättre än en kronologisk gruppering av stoffet gav möjlighet att ge en verkningsfull och — som han trodde — mera på djupet gående skildring. Den klargjorde för samtiden sammanhanget mellan och innebörden i de händelser, vilka timade i Norden under Adalberts episkopat.

Sven och Harald Hårdrådes söner samt mellan Sven och Vilhelm Erövraren, båda ha sin upprinnelse just år 1066. Jmfr. Adam 3: 51—54, a. ed. s. 195 ff.

¹ Adam 3: 50—54, a. ed. s. 193 ff.

IV. Sven Estridsson, Gunhild och Gude.

Adam 3: 12, 15; scholion 66.

Mäster Adam tillmäter i sin skildring av Nordens historia under tiden efter 1047 stor betydelse åt Sven Estridssons äktenskapsförhållanden. I samband med dem stå enligt hans uppfattning de viktiga förändringarna i utvecklingen. Realhistoriskt måste en modärnare forskning naturligtvis intaga en annan mening. Men förvisso är frågan om Sven Estridssons äktenskap även för oss av betydelse, då de kinkiga spörsmålen om kronologien under tiden omkring 1050 intimt hänga samman därmed.

I samband med de i förra avdelningen behandlade händelserna i början av Sven Estridssons regering förekomma för första gången uppgifter om Svens äktenskap: Sven äktade en »consobrina» från Sverige — eg. en mosters dotter, en kusin men här väl snarare i allmän betydelse av fränka. Till följd av ingripande från Hamburg-Bremens ärkebiskop och påven förmåddes Sven att skilja sig från henne¹.

Nästa gång vi möta denna kvinna i Adams verk är i 3: 15. Detta kapitel omtalar de svårigheter en från Hamburg-Bremen utsänd delegation mötte under Emund Slemmes regering i Sverige. Den omhändertogs av kungens släkting Stenkil och fördes av honom till den drottning, »quae a rege Danorum pro consanguinitate separata in prediis suis trans Daniam commorata est» — skild på grund av sin släktskap från danernas kung, levde hon på sina gods bortom Danmark. I detta textställe namngives drottningen, men de olika handskrifterna ange olika namn: enligt A 1 hette hon Gunhild, enligt B 1 och C hette hon Gude, under det att B 2 säger »Gunhild vel Giuthe»².

Adam har tydligen tvekat om hennes namn; i samband med denna hans tvekan är scholiet 66 nedskrivet: »Alia erat Gunhild, relicta Anundi, alia Gude, quam Thora interfecit»³.

¹ Adam 3: 12, a. ed. s. 152 f.

² Adam 3: 15, a. ed. s. 155 ff.

³ Adam scholion 66, a. ed. s. 157.

Sistnämnda uppgift syftar på scholiet 72, som just berättar, att Thora dödat Gude; denna benämnes där »legitima regina», laglig drottning¹. Anunds änka Gunhild omtalas däremot ej eljest i Adams verk; men man kan tämligen tryggt antaga, att med Anund avses Anund Jakob.

Om hur dessa förhållanden skola tolkas härska olika meningar. Dehio hävdar, att Sven först gifte sig med Anund Jakobs änka, lät skilja sig från henne och gifte om sig med den Gude, som Thora avdagatog².

Gent emot detta gör Schmeidler, som underkastar Adams uppgifter en filologisk detaljgranskning, gällande, att enligt Adam var Sven Estridsson endast gift en gång³. När A-texten skrevs trodde Adam, att denna Svens enda gemål hette Gunhild. Sin uppfattning har Adam ändrat: ur det förändrade manuskriptet X har det nya namn, Adam tillagt Svens hustru, Gude, gått in i BC-handskrifterna. Detta »besagt und erläutert» också det från Adam härrörande scholiet 66, vilket Schmeidler översätter: »En annan var Gunhild, Anunds änka, en annan Gude, som Thora dödade». Schmeidler fortsätter: »Att båda också varit Svens gemåler säger ej scholiet; det skiljer blott mellan de två kvinnorna. Gunhild, som sändebuden från Bremen träffat i livet på hennes gods i Sverige, var enligt detta alltså änka efter den svenske kungen Anund Jakob, som dött omkring 1050; hon har aldrig varit Svens maka. Hans enda legitima maka hette enligt BC och scholierna i stället Gude. Men denna Gude hade enligt scholiet 72 förgiftats av en Svens konkubin Thora; alltså kunde de bremiska sändebuden svårligen eller omöjligen finna henne på hennes gods i Sverige. Det är meningen i och sammanhanget mellan textställena i 3: 12 och 3: 15 samt scholierna 66 och 72». Efter denna ingående granskning av Adams uppgifter om Svens äktenskap, övergår Schmeidler till en undersökning av Heimskringlas uppgifter. Där säges Svens

¹ Adam scholion 72, a. ed. s. 164.

² Dehio: Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen, Kritische Ausführungen s. 72 f.

³ Schmeidler a. a. s. 303 ff.

gemål vara Gunhild, Anund Jakobs systerdotter. Heimskringlas klara vittnesbörd bör tillmätas vittnesbörd gentemot Adams förvirrade uppgifter; den sannolikaste lösningen av problemet är, att Svens gemål på sätt som Heimskringla säger varit besläktad med honom och att hon, som Heimskringla och Adams A-text vilja, hetat Gunhild.

Gent emot Schmeidler tar Arup till orda. När Adam väl 1074 skrev sitt dedikationsexemplar till Liemar, nämner han såsom Svens gemål Gunhild. När så Adam erinrat sig den i scholiet 72 omtalade drottning Gude, har han i sitt manuskript skrivit Gudes namn över namnet Gunhild i 3: 15; senare har han kommit att tänka på att den på sina gods i Sverige levande, från Sven skilda drottningen ej gärna kunnat vara identisk med den av Thora dödade Gude. Han har så rättat denna sin uppgift i scholiet 66: »En var Gunhild, Anunds änka, en annan Gude, som Thora dräpte». Båda dessa äro alltså enligt Adam Svens hustrur. Dock menar Arup, att Adams uppgift om Gude går tillbaka till otillförlitligt hovskvaller; även enligt Arup har Sven endast haft en hustru. Det är Gunhild, Anunds änka, som Sven lät skilja sig ifrån och som bodde på sina gods i Sverige, när Adalward anlände dit¹.

När man skall taga ställning till problemet Sven — Gunhild — Gude, måste man först klargöra för sig frågan om Sven enligt Adam varit gift en eller flera gånger. Schmeidler säger: »Adam vet endast av *en* kungens gemål. 3: 12 säger han 'consanguineam a Suedia duxit uxorem' utan att nämna namnet. Ärkebiskop Adalbert ingriper, 'donec tandem flexus Danorum tyrannus per litteras papae, libellum repudii dedit consobrinae'. Men följden är: 'rex mox ut consobrinam a se dimisit, alias itemque alias uxores et concubinas assumpsit'. 'Uxores et concubinae' är enligt vad Kohlmann visat ett vanligt bibliskt uttryck; Adam brukar här uppenbarligen vändningen rent schematiskt för att med 'uxores et concubinae' såsom en enhet beteckna kungens många bihustrar i

¹ Arup a. a. s. 76 ff.

skarp motsättning till den 'consobrina, quam a se dimisit', den enda rättmätiga, legala gemålen. Adam vet också i fortsättningen blott av en gemål; 3: 15 kallar han henne Gunhild, i andra handskrifter Gude, i scholiet 72 heter det så tydligt som möjligt: 'Thora legitimam Gude reginam veneno extinxit'.» Med Adams ordalydelse är det enligt Schmeidler alldeles oförenligt, att Sven varit gift mer än en gång¹.

Viktiga invändningar kunna riktas mot detta resonemang. För det första måste framhåvas, att Adams bruk av singularformer i de anförda fallen intet bevisar. Om så Sven varit gift tio gånger och om Adam än vetat härom, skulle han inte desto mindre använda singulara former i dem. Men när Adam dock enligt Schmeidler på ett ställe talar om en gemål Gunhild, på ett annat om en gemål Gude, när han på ett ställe talar om en gemål, som han lät skilja sig ifrån, på ett annat ställe om en gemål, som omkom i kung Svens harem, så talar detta ganska kraftigt för att Adam menat, att Sven varit gift mer än en gång.

Det enda verkliga stödet, Schmeidler kunnat frambringa för sin lösning, ligger i hans tolkning av en passus i 3: 12: här skulle Svens »consobrina» såsom den enda verkliga drottningen ställts i motsättning till de övriga kvinnorna i Svens omgivning, hans »uxores et concubinae». Håller detta argument streck?

Stället lyder: »rex mox ut consobrinam a se dimisit alias itemque alias uxores et concubinas assumpsit». Enligt Schmeidlers interpretation skall detta översättas: så snart kungen skilt sig från sin rättmässiga hustru, sin kusin, tog han en hop hustrur och frillor. Denna tolkning lämnar åt sidan tre ord: »alias itemque alias».

Adam använder inte ordet »alias» i betydelsen »en viss myckenhet» eller »en viss mängd»². Det betyder hos honom

¹ Schmeidler a. a. s. 304.

² Väl anför Schmeidler ett fall, där han vill tilldela ordet *alias* betydelsen »nägon» (Adam a. ed. s. 211 n. 1, s. 324). Det är i 3: 64: »Aderat Magadburgensis archiepiscopus Wecil et fratrum alii» (a. ed. s. 211). Detta vill Schmeidler, när Magdeburgs ärkebiskop sannolikt ej tillhört Bremens

alltid just »annan», »andra». Och man måste översätta den ifrågavarande satsen i 2: 12 i överensstämmelse härmed på följande sätt: så snart kungen skilt sig från sin kusin, tog han andra och åter andra hustrur och frillor. Adam har ej — som Schmeidler menar — ställt kusinen såsom den rättmätiga hustrun gent emot de övriga kvinnorna, »uxores et concubinae». Han har i stället uttryckligen sagt ifrån, att kusinen tillhörde samma klass eller väl snarare en av samma klasser, »uxores», som dessa. Eftersom uttrycket är bibliskt är det kanske dock inte tillrådligt att ur detta textställe läsa fram, att Adam känt många eller i alla fall mer än en hustru till Sven. Men det är omöjligt, att därur deducera fram en mening hos Adam att Sven endast var gift en gång; snarast talar texten i motsatt riktning.

Det är nu möjligt att övergå till scholiet 66: »Alia erat Gunhild, relicta Anundi, alia Gude, quam Thora interfecit».

Arup översätter detta: en — nämligen av Svens gemåler — var Gunhild, Anunds änka, en annan Gude, som Thora dödade. Den i texten åsyftade var Gunhild, Anunds änka¹.

Men är denna tolkning riktig, så är Adams framställning på många punkter direkt oriktig. Och vad värre är: den lider i så fall av de svåraste inre motsägelser och orimligheter. Vi erinra oss, att Svens giftermål och skilsmässa samt därefter hans osedliga leverne enligt Adam framkallade ett straff, som bl. a. tog sig uttryck i Englands avfall. Och först därefter dog enligt Adam Anund Jakob i Sverige².

domkapitel, översätta sålunda: »Magdeburgs ärkebiskop Werner och några bröder voro närvarande». Men formen är ej »alii fratres» utan »fratrum alii». Satsen bör ordagrant översättas: »Närvarande var Magdeburgs ärkebiskop och av bröderna andra». »Alii» skall på sedvanligt sätt översättas med »andra». Meningen är: ärkebiskop Werner var närvarande men därjämte andra; dessa tillhörde Bremens domkapitel. Genitivformen har valts för att markera, att Werner ej var med bland »fratres». En motsvarande form, som har samma syfte, möter oss i 1: 10 (a. ed. s. 10 f.): »Et quamvis alii scriptorum vel Gallum in Alemannia vel Hemmeranum in Baioaria priores . . . asserant . . . predicasse, hic tamen omnes alios . . . antevenit».

¹ Arup a. a. s. 77.

² Jmfr. ovan s. 223.

Vore den av Arup givna tolkningen riktig, skulle alltså Sven Estridsson enligt Adams text ha gift sig med Anunds änka, medan Anund ännu var i livet. Det är alltså med goda skäl, som Arup gör en stor omdatering av händelserna under Sven Estridssons regering¹. Men det kan ej förnekas, att

¹ Ett av Arups argument för denna omdatering, som förflyttar Svens vistelse i Sverige från 1030-talet till tiden 1050—1062, har ovan behandlats å s. 227 n. 2. Ur Adams text hämtar Arup ytterligare ett argument, när han behandlar Svens yttrande till Adam om sin vistelse i Sverige: »Quod ipse', inquit, 'probaveram, qui nuper sub Iacobo rege XII annis militavi in illis regionibus, quae altissimis ambae montibus includuntur, magis autem Nortmannia, quae suis alpibus circumdat Sueoniam» (Adam 4: 21, a. ed. s. 250). Arup gör gentemot Schmeidler gällande, att »nuper» inte kan ha betydelsen »i gången tid» utan måste betyda »nyligen». Arups bevisföring härför är bindande och han visar, att det enda fall, som Schmeidler utom här ifrågasvarande ställe anför av »nuper» i denna betydelse, vilar på ett missförstånd. Jmfr ovan s. 213 n. 2. Emellertid är det tydligt, att »nuper» — trots att det alltid skall översättas med ungefär »nyligen» — är en i sig högst obestämd tidsangivelse, som får verkligt innehåll först genom det sammanhang, vari det står. På två ställen använder Adam ordet »nuper» i ett sådant sammanhang, att detta här förtjänar att beaktas. I 4: 11 (a. ed. s. 240) säger Adam: »Quod autem (sc. Einhardus) dicit eundem sinum longitudinis incomptae, apparuit hoc nuper in sollertia fortissimorum virorum Ganuz Wolf, satrape Danorum, sive Haroldi, regis Nortmannorum, qui magno viae labore multoque sociorum periculo quantitatem huius maris perscrutantes ancipiti demum iactura ventorum ac pyratarum fracti victique redierunt». I 4: 38 (a. ed. s. 275 f.) heter det: »Cuius rei Martianus ita meminit: Ultra Thilen, inquiring, navigatione unius diei mare concretum est. Temptavit hoc nuper experientissimus Nordmannorum princeps Haraldus». På båda dessa ställen har ordet »nuper» givetvis en betydelse, som ungefär kan återgivas med »nyligen». Men det har denna betydelse i en alldeles speciell bemärkelse: »nyligen» i motsats till den tid, då Einhard och Martianus skrevo sina verk. Dessa två författares uppgifter ha »nyligen», d. v. s. »i vår egen tid» bekräftats genom nordiska expeditioner. Förvisso kan man inte underlåta att finna det egendomligt, att omedelbart efter den sats, vari Svens »nuper» gjorda iakttagelser över Sverige och Norge omtalas, fortsätter Adam: »De Sueonia vero non tacent antiqui auctores, Solinus et Orosius, qui dicunt plurimam partem Germaniae Suevos tenere necnon montana eius usque ad Ripheos montes extendi». Antagandet ligger nära till hands, att bruket av ordet »nuper» i 4: 21 är betingat av de omedelbart i närheten omtalade »antiqui auctores» på samma sätt, som fallet är i 4: 11 och 4: 38. Vore det emellertid så, skulle »nuper» med bibehållen betydelse av sin egentliga mening »nyligen» — här

om en interpretation kan finnas, som onödiggör en så betydande förändring av vad en samtida källa uppger och som upphäver en inre orimlighet i denna källa, så är en sådan interpretation redan a priori mera sannolik.

Granska vi ännu en gång Adams bruk av ordet »alius», finna vi, att detta ord, även när det förekommer i gemenskap med ett andra »alius», alltid har den strikta betydelsen av »annan», »andra». Där ordet två gånger förekommer ha vi att göra med en trekopplad motsättning: »alius» mot »alius» och båda mot en tredje, given storhet¹.

närmast »i vår egen tid» — mycket väl kunna syfta på händelser under 1030-talet. En svårighet ligger dock däri, att »nuper» i 4: 21 förekommer i ett direkt citat. Men en granskning av Adams sätt att citera direkt upphäver svårigheten. I 1: 3 (a. ed. s. 6) citerar han direkt Orosius: »Saxones, inquit, gens ferocissima, virtute et agilitate terribilis, in oceani littore habitat, inaccessa paludibus, quae periculosam tunc Romanis finibus eruptionem meditant a Valentiniano imperatore oppressa est». Trots det direkta citatet ändrar Adam däri ordföljden samt insätter i detsamma den temporala bestämningen »tunc», som är betingad ej av Orosius utan av Adams skildring. Intet hindrar alltså, att Adam kan ha förfarit på liknande sätt vid sitt återgivande av Svens yttrande och att det »nuper», som däri förekommer, kan vara betingat av de efterföljande »antiqui auctores». Om man emellertid vill tillägga kung Sven själva ordet »nuper», är det nödvändigt att veta hur orden fallit mellan Adam och Sven — på vilket språk samtalade de? — om man över huvud skall kunna avgöra, vilken tid Sven åsyftat med det debatterade uttrycket. Vidare är att märka, att tillmäter man uttrycket »nuper» i Svens tal denna vittgående betydelse för avgörandet av det realhistoriska skeendet, måste man tillmäta samma betydelse åt orden »sub Iacobo rege». Även om Adams skildring av dennes regering inte skall tillmätas något större vitsord, är det inte under några omständigheter gärna möjligt, att förlägga Anund Jakobs död så sent som till 1062. Enligt Adam har Anund efter allt att döma dött kort efter 1049 (jmf. ovan s. 223), och Adam kan alltså under inga omständigheter ha tänkt sig, att Sven med »nuper» menat 1050-talet, om Adam över huvud reflekterat över de kronologiska förhållandena. Även Adams uppgifter om Svens ställning till frågan om det hamburg-bremenska patriarkatet (Adam 3: 33—34, a. ed. s. 175 f.) samt om de danska biskoparnas tillsättande på Svens tid (Adam 3: 77, 4: 8—9, a. ed. s. 222 f., 235 ff.) tala bestämt emot, att Sven under 1050-talet vistats i Sverige.

¹ Schmeidler anför tre exempel (Adam a. ed. s. 325). Det ena utgöres av det nyss behandlade textstället i 3: 21; »uxores et concubinae» sammanfattas till följd av sin mängd i två grupper, »alias itemque alias». Dessa

Har ordet »alius» här i scholiet samma betydelse som eljest i mäster Adams text, skulle detta översättas på följande sätt: »En annan var Gunhild, Anunds änka, en annan Gude, som Thora dödade». Så har också Schmeidler med sin stora kunskap om mäster Adams språkbruk översatt detsamma¹.

Om vi — utan att fästa avseende vid Schmeidlers realhistoriska uppfattning — bibehålla hans i överensstämmelse med Adams språkbruk stående översättning, blir sammanhanget naturligtvis följande. I texten omtalas en drottning Gunhild eller Gude, som levde skild från kung Sven på sina egendomar i Sverige. Scholiet säger: »En annan var Gunhild, Anunds änka, en annan Gude, som Thora dödade».

två grupper ställas gentemot varandra och därjämte gentemot en tredje, närmare bestämd storhet: Svens fränka. Ut i 1: 52 (a. ed. s. 52) skriver Adam: »Hactenus etiam Francorum tendit Historia. Quae deinceps dicturi sumus, in aliis et aliis repperimus non mendacibus libris». Alltså: »Hit går även Frankernas historia. Vad vi nu skola säga ha vi funnit, i andra och andra trovärdiga böcker». Dessa andra och andra böcker äro flera och ha ställts i motsatsställning till varandra men därjämte till den nyss omtalade boken Frankernas historia. På samma sätt i 1: 22 (a. ed. s. 28): »Sed aliis hoc criminantibus, aliis recte factum astruentibus veritatem nos in medio relinquemus». D. v. s.: »Men under det att andra anse det brottsligt, andra mena det vara rätt, så lämna vi den saken oavgjord». Motsättningen mellan de olika bedömande skriftställarna är uppenbar, men även motsättningen mellan dessa två inbördes mot varandra stående grupper av skriftställare och en tredje given person, »nos». Ett exempel på både att Adam brukar »alius» endast i motsättning till en bestämd enhet samt på att varje nytt »alius» betyder tillkoppling av en ny motsättning erbjuder 2: 61 (a. ed. s. 120 f.): »Olaph . . . iam magna ex parte votum implevit, cum pauci, qui remanserant ex magis, in ultionem eorum, quos rex dampnavit, etiam ipsum obtruncare non dubitarunt. Alii dicunt eum in bello peremptum, quidam vero in medio populi circo ad ludibrium magis expositum. Sunt alii qui asserant illum in gratiam regis Chnud latenter occisum . . .». Här ha vi en fyrkopplad motsättning: Adam kontra dem, som åsyftas med det första »alii», vidare »quidam» kontra dem, som dölja sig under det andra »alii». Där återigen en obestämd mängd eller ett obestämt antal skall angivas samt där blott två storheter skola ställas mot varandra begagnar sig Adam av andra uttryckssätt. Såsom exempel härpå anför Schmeidler (Adam a. ed. s. 325) 2: 35 (a. ed. s. 96): »Haec aliqui apud Ripam gesta confirmant, alii apud Heidibam . . .».

¹ Jmfr ovan s. 231.

Denna tolkning onödiggör alla hjälphypoteser angående Adams olika uppfattningar vid olika tider om namnet på Svens frånskilda gemål och i samband därmed angående de bevarade texternas upprinnelse. Texten, sådan den består, är enligt Adams uppfattning angående Nordens historia i alla avseenden riktig. Den Gunhild eller Gude, som levde skild från Sven i Sverige, är en annan än Gunhild, Anund Jakobs änka. Hon måste enligt Adam vara det, ty Sven gifte sig med och skilde sig från henne, innan Anund Jakob dog. Men vidare är hon en annan än den Gude, som Thora dödade. Också det måste hon enligt Adams text vara: ty den i Sverige levande, från Sven skilda gemålen kan ju ej vara densamma, som omkom genom ett mord, begånget i i hans harem.

Vad den kvinna hetat, som Sven skilde sig ifrån, var redan mäster Adam tveksam om. Han tänkte på namnen Gunhild och Gude. Vi sakna möjlighet att besvara frågan. Vi kunna hänvisa till att Adam säger, att hon var Svens »consobrina» och var från Sverige, samt att han i det renskrivna exemplet av sitt verk kallar henne Gunhild. Därmed kunna vi konfrontera Heimskringlas uppgift att Sven var gift med Gunhild, en dotter till Svens morbrors dotter och den norske jarlen Sven, som dog i Sverige¹. Längre än till gissningar på grundval av dessa sammanträffanden mellan uppgifter hos mäster Adam och i den isländska litteraturens genealogiska stoff kan man ej nå.

Men viktigt är att ett klarläggande av mäster Adams språkbruk givit åt hans skildring en i alla avseenden motsägelsefri bild av händelseförloppet. Några skäl att antaga att det realhistoriska skeendet under kung Svens regering utspelats på ett från mäster Adams skildring fullkomligt avvikande sätt ger oss inte dennes redogörelse för Svens äkten-skapliga angelägenheter.

¹ Heimskringla a. ed. 2 s. 79 f., 3 s. 133.

V. Sven Estridsson, Håkan Röde och
Olof Kyrres mor.

Adam 3: 54—55; scholierna 84—86.

Gent emot en uppfattning, framlagd av Alexander Bugge, som går ut på att Sven Estridsson förmått sig med Olof Kyrres mor¹, tar Schmeidler på olika ställen till orda. I den skildring, som Bugge meddelar, »müssen verschiedene Angaben Adams und Snorri Sturlusons kombiniert und durch Verwechslung in Verwirrung gebracht worden sein». Svens nya giftermål möter endast i den nyaste vetenskapliga litteraturen; det har tillskrivits Sven »durch reines Versehen»². Det är »ein neuer, ganz moderner Irrtum zu den vielen alten Irrtümern über die Eheangelegenheiten des Svend Estridsen»³. Orden äro starka.

De textställen hos mästern Adam, som komma i fråga för bedömandet av spörsmålet, äro 3: 53—54 med vidfogade scholier 84—86.

I 3: 53 redogör Adam för förhållandena i Sverige efter Stenkils död: efter denna händelse utbröt inbördes krig, och i två Erikars krig gick kungaätten och rikets stormän under. Kristendomen led svårt härunder⁴. Härtill är fogat scholion 84: det lämnar ett antal rättande och kompletterande uppgifter till skildringen i 3: 53⁵. Hela kungaätten var inte utdöd, ty efter de två Erikarnas fall blev en son till Stenkil,

¹ A. Bugge: Norges Historie 2: 1 s. 307.

² Schmeidler a. a. s. 311 f.

³ Schmeidler i Adam a. ed. s. 288.

⁴ Adam 3: 53, a. ed. s. 197 f.

⁵ Detta scholion anser Schmeidler vara författat mellan 1075 och 1080 (Hamburg-Bremen und Nordost-Europa s. 28, 317); han menar, att vissa av de däri omtalade händelserna ägt rum först efter 1075. Schmeidlers resonemang har underkastats en övertygande kritik av G. Carlsson (Bernhard Schmeidlers Adamsforskningar, Kyrkohistorisk årsskrift 1923 s. 410 ff.). Här må göras en erinran om att de i scholiet 84 nämnda händelserna ej gå att datera: de kunna ha ägt rum efter 1072, men de kunna också ha ägt rum före detta år. Intet annat scholion kan bevisas avhandla händelser efter detta år, den tidsgräns framåt, som Adam satt för sin skildring.

Halsten, vald till kung. Han fördrevs inom kort, likaså hans efterträdare Anund. Så valde svearna Håkan till kung. Och så avslutas scholiet enligt Schmeidlers upplaga med orden: »Iste accepit matrem Olaph iuvenis in matrimonio» — denne gifte sig med ynglingen Olofs mor¹.

Adam ägnar 3: 54 åt händelserna i Danmark och en mera ingående beskrivning av dess kung Sven Estridsson. Han börjar: »Illo tempore clarissimus inter barbaros fuit Suein rex Danorum, qui reges Nortmannorum Olaph et Magnum constrinxit magna virtute» — vid den tiden var vittberömdast bland barbarerna danernas kung Sven, som med stor manlighet bekämpade norrmännens kungar Olof och Magnus². Till denna sats hör enligt Schmeidlers upplaga två scholier, 85 och 86. Det förra lyder: »Rex autem Nordmannorum duxit filiam regis Danorum uxorem, et facta est pax ad invicem» — men norrmännens kung äktade dottern till danernas kung, och man gjorde fred inbördes; det senare scholiet säger blott med syftning på de i texten nämnda norska kungarna Olof och Magnus: »Isti erant filii Haroldi» — dessa voro Haralds söner³.

För frågan om bedömandet av Olof Kyrres mors giftermål är naturligtvis sista meningen i Schmeidlers scholion 84 avgörande. Enligt detta har hon ingått äktenskap med svearnas kung Håkan, den västgötska kungakrönikans Håkan Röde. Schmeidlers negativa inställning till Bugges mening är fullt naturlig.

Emellertid uppförde Lappenberg i sin upplaga satsen om Olof Kyrres mor i ett annat sammanhang. Han förde satsen till början av scholiet 85, som han dock fogade till 3: 53⁴. Här svävar den — säger Schmeidler med rätta — fullständigt i luften. Detta hindrar dock inte, att var och en, som har Lappenbergs upplaga framför sig och närmare reflekterar över saken, måste inse, att här ett tryckfel föreligger. Det

¹ Adam scholion 84, a. ed. s. 197.

² Adam 3: 54, a. ed. s. 198.

³ Adam scholion 85—86, a. ed. s. 198.

⁴ Adam scholion 86, ed. J. M. Lappenberg s. 356 (Mon. Germ. Ss. 7).

är lätt att beriktiga detta och i stället föra scholiet till 3: 54. Här måste »iste» syfta på Sven Estridsson; enligt Lappenbergs upplaga berättar Adam om ett äktenskap mellan kung Sven och Olof Kyrres mor. Den geniale norske historikerns »Versehen», »Irrtum» och »Verwechselung» skulle alltså endast bestå däri, att han låtit vilseleda sig av den på hans tid bästa förhandenvarande Adamsupplagan.

Emellertid bör frågan om vad Adam här egentligen menat upptagas till ny granskning. Tre texter äro av betydelse för klargörandet av spörsmålet. Det är handskriften B 1 a, som härrör från 1400-talet¹, trycket B 2, vilket följer Codex Sorensis från tiden före 1200(?)², samt handskriften C 1, Gml. Kongl. Samling 2296 4:o, från tiden omkring 1200, vilken såsom moderhandskrift till de övriga C-handskrifterna ensam av dem förtjänar att beaktas³.

Handskriften B 1 a känner jag inte; det är väl på grundval av den, som Schmeidler för satsen om Olof Kyrres mor till scholiet 84. Men denna 1400-talscodex kan inte anses äga något vitsord gentemot handskriften C 1 från omkring 1200. Och i denna handskrift står — såsom framgår av bifogade avbildning — satsen »Iste accepit matrem Olaph iuvenis in matrimonio» såsom ett särskilt scholion nära övergången mellan kapitlena 3: 53 och 3: 54. Att satsen i mästern Adams verk haft en dylik, från scholiet 84 fullt skild plats framgår även av trycket B 2. Ty i motsats till B 1 a och C 1, vilka båda innehålla samtliga scholierna 84—86, innehåller B 2 allenast scholiet 84. Och detta scholion avslutas här med meddelandet om Håkans kungaval. Satsen om Olof Kyrres mor saknas alltså i den handskrift, som saknar scholierna 85—86. Ej endast enligt den äldsta handskriften C 1 utan enligt två olika texter av mästern Adams verk, C 1

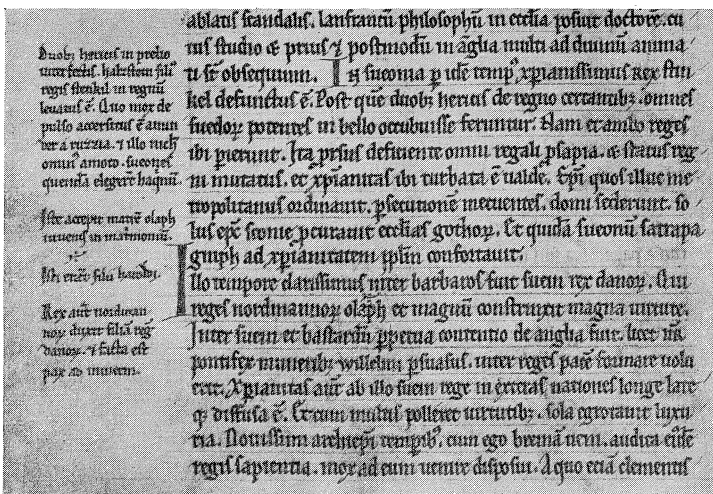
¹ Schmeidler i Adam a. ed. s. XVIII.

² B. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa s. 30 ff.; A. Otto: Beiträge zur Textgeschichte des Adam von Bremen, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 49 s. 20 ff.

³ S. Bolin: C-varianterna av mästern Adams text, Vetenskapssocietetsens i Lund årsbok 1930 s. 91 ff.

och B 2, vilkas stamträd först mötas i architypen, saknas allt samband mellan den ifrågavarande satsen och scholion 84.

Av C 1, som här är huvudtexten, framgår, att satsen om Olof Kyrres mor är ett särskilt scholion — vi kalla det 84 a. Dess plats är sådan — det framgår av avbildningen — att det antingen hör till slutet av 3: 53 eller till början av 3: 54. Det inledes med »iste», ett ord, varmed Adam ofta

Gml. Kongl. Samling 2296. 4:o.

— bl. a. just i det efterföljande scholiet 86 — syftar på i huvudtexten nämnda personer. Den person, som Adam i scholiet 84 a benämner »iste», kan till följd av scholietts plats knappast vara någon annan än den i början av 3: 54 nämnde kung Sven Estridsson ¹.

I texten omtalar Adam: Bland barbarerna var vid den tiden vittberömdast kung Sven, danernas kung, som med stor manlighet bekämpade normmännens kungar Olof och Harald. I scholiet tillfogar Adam: »Denne tog Olofs mor till äkta.»

¹ Jarlen Gniph är till följd av scholietts plats möjlig men kan ju ej gärna ifrågasättas. Jmfr. s. 243.

»Men norrmännens kung äktade dottern till danernas kung, och man gjorde fred inbördes».

Scholiet 84 a svävar ej — såsom Schmeidler menar — i luften. Det ger såväl i förhållande till huvudtexten som i förhållande till ett efterföljande scholion den bästa tänkbara mening ¹.

Sven Estridssons äktenskap med Olof Kyrres mor möter alltså ej blott i vår tids nyaste litteratur. Det finnes redan hos den mest samtida av alla källor, hos mäster Adam. Denne har tydligen känt inte endast två utan t. o. m. tre kung Sven Estridssons äktenskap.

Olof Kyrres mor hette redan enligt Fagrskinna Thora ². Ett sexuellt förhållande mellan en kvinna med detta namn och en Harald, som alltid ansetts vara identisk med kung Harald Hårdråde, Olof Kyrres far, omtalas f. ö. redan i en skaldedikt ³. Denna får anses bestyrka den genealogiska uppgiften i Fagrskinna.

Det är förvisso ett egendomligt sammanträffande, att Adam bland kvinnorna i Svens omgivning just namnger en Thora. Hon lät enligt Adam döda den lagliga drottningen Gude; hennes son Magnus sändes av Sven till påven för att krönas. Men Adam låter henne vara en Svens vanliga konkubin ⁴.

Om emellertid Arup har rätt i sitt antagande, att denna uppgift går tillbaka till hovskvaller ⁵, så finnes intet absolut hinder för att den av Adam så ofördelaktigt omtalade Thora kan vara identisk med Olof Kyrres mor med detta namn.

¹ I C 1 har Schmeidlers scholion 86 erhållit sin plats mellan scholierna 84 och 85 men intar bland de tre scholierna en särställning genom att direkt hänvisning därtill finnes i texten. De två scholierna 84 och 85 kunna i architypen mycket väl ha stått närmast varandra. Även om så ej är fallet, inverkar detta naturligtvis ej på våra resultat. Även ordningen mellan scholierna 84, 85 och 86 har väl Schmeidler från B 1 a.

² Fagrskinna, ed. F. Jónsson s. 263 f.; jmf. Heimskringla a. ed. 3 s. 122.

³ Sneglu-Halli: Lausavísur 10, Den norsk-islandske Skjaldedigtning, ed. F. Jónsson A 1 s. 390, B 1 s. 360. Jmf. Flateyjarbok 3 s. 427.

⁴ Adam scholion 72, a. ed. s. 164.

⁵ Arup a. a. s. 76 f.

Att en eventuell son till Sven och henne allra tidigast kan vara född 1067 och att han alltså måste vara minderårig ännu vid faderns död utesluter inte, att Sven kunnat sända honom till påven för att krönas: Adam benämner honom med det visserligen mångtydiga epitetet »puer». I dessa frågor kan man dock endast resonera om möjligheter.

Men Håkan Rödes äktenskap med Olof Kyrres mor måste strykas ur historien. Och Schmeidlers misstag måste rättas. Större förtret skulle det visserligen knappast kunna vålla. Men det har redan satt frukt i den nyaste sammanfattande framställningen av Sveriges historia under äldre medeltid: »Den mystiska notisen hos Adam av Bremen, att Håkan gift sig med ynglingen Olovs moder — huruvida med denne Olov, såsom av forskningen antagits, åsyftas den norske konungen Olov Kyrre, kan icke med säkerhet avgöras — avser törhända en politisk välberäknad åtgärd, genom vilken Håkan lyckats vinna ett väsentligt krafttillskott. Man skulle då häri kunna se en av de orsaker, vilka gjort Håkans regering stabilare än de närmaste föregångarnas»¹.

VI. Birkas undergång.

Adam scholion 142.

På gränsen mellan historia och arkeologi ligga de spörsmål, som hänga samman med vikingastaden Birka. Arkeologiens material — sådant det hittills står en vidare forskarkrets till buds² — är otillräckligt för besvarandet av ett flertal frågor rörande Birkas historia. Hur pass bärkraftigt det material är, som redan utförda grävningar lämnat, är ovisst. Säkert döljer området inom och utom ringvallen på Björkö ett så rikt material, att man ej behöver misströsta om kommande resultat.

Om historien åt arkeologien måste överlåta att framdraga och bearbeta det material, som kanske slutgiltigt kan

¹ S. Tunberg: Sveriges historia till våra dagar 2 s. 28.

² G. Hallström: Birka 1, Hjalmar Stolpes gravundersökningar passim.

avgöra de viktigaste frågorna i Birkas historia, bör den känna det såsom sin skyldighet att granska det historiska materialet samt att därinom påpeka olika tolkningsmöjligheter.

Att Birka redan ett stycke in i 800-talet stod i full blomstring är evident av Ansgarlegendens skildring. Denna lär oss även, att staden stod i livlig förbindelse västerut med Dorestad. Det kan ej ifrågasättas, att ej även och i främsta rummet de livliga förbindelserna österut, vilka till Norden bringade den arabiska kulturvärldens silverpenningar, varit av betydelse för Birkas storhet. Att köpmän från östern besökte Birka berättas av mäster Adam¹; från Mälardalarna gick också den bekvämaste vägen till Ryssland fram — ännu århundraden senare färdades man från Danmark till Reval via Stockholms skärgård². Att förbindelserna österut betingat Mälardalens ekonomiska storhet under vikingatiden liksom förbindelserna åt sydväst betingat Slesvigs storhet torde ej kunna betvivlas³.

Att just Birka blev Mälardalens handelscentrum har tillfyllest förklarats endast av de forskare, som mena, att en för fartyg framkomlig förbindelseled gick fram över näset vid Södertälje, ännu när Birkas storhet grundlades⁴. Ty endast så länge detta var fallet, hade orten ett för ett internationellt

¹ Adam 1: 60, a. ed. s. 58.

² SRD 5 s. 622.

³ Jmfr. ssk. A. Schück: Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling s. 28 ff.

⁴ Denna mening har framställts av bl. a. H. Schück: Svenska folkets historia 1 s. 257, R. Elander: Snorres Stocksund passim, S. E. Bring: Södertälje kanals historia s. 10 f., G. Ekholm: Birka, Svensk uppslagsbok 3 s. 1152. Här emot har visserligen geologien vägrat att utfärda hinderlöshetsbevis, men då dess argument grunda sig på över sekelgama uppgifter — kanaliseringsarbetena tyckas omöjliggöra ett besvarande av frågan utifrån våra dagars terrängförhållanden — kan man knappast tillmäta detta avgörande beviskraft. Jmfr. E. Granlund: De geografiska betingelserna för Stockholms uppkomst, Ymer 1930 s. 294. Vill man ej antaga en framkomlig led vid Södertälje vid tiden för Birkas uppväxt är denna ett enda stort frågetecken. Ty dess läge där några hundaren löpa samman visar — såsom A. Schück sagt (a. a. s. 52) — endast att Birka var en betydelsefull ort, när hundraresindelningen genomfördes.

handelscentrum gynnsamt läge. Ön låg närmast till hands för var och en, som kom seglande från söder. Vid ön skiljde sig vägarna för den, som önskade sig norrut mot Uppsala, och den, som ville segla österut till Ryssland. Det må inte glömmas, att så länge ännu fartyg kunde komma fram genom näset vid Södertälje, var vägen mellan Gålöfjärden söder om Södertälje till Åland mera skyddad och ej längre, om man for genom Mälaren än om man for utanför Södertörn.

När emellertid landhöjningen fortgått så länge, att det ej mer var möjligt att ens med tillhjälp av eventuella primitiva grävningssarbeten o. dyl. använda farleden vid Södertälje, var en förutsättning för Birkas storhet förbi.

Långt före år 1000 kan det ha varit slut med denna. 934 nämnes Birka för sista gången på länge i samband med en historisk händelse: Unnis resa och död därstädes¹. Omkring år 1000 — så är den allmänna uppfattningen — har Birka övergivits och gått under².

Men är detta alldeles säkert? Har Birka ännu ej en tid kunnat hävda sin ställning, även efter det att förutsättningarna för dess storhet voro borta? Eller har åtminstone till äventyrs ej en fåtalig befolkning levt kvar för att se hur Tälje, tidigast nämnt av mästern Adam, växte upp och övertog en del av de funktioner, som tidigare Birka haft? Frågorna gå ej att besvara på grundval av det framlagda arkeologiska materialet. Hur pass fullständigt Birka skall vara utgrävt för att det skall vara möjligt att avgöra från vilken tid stadens med visshet yngsta möjliga gravfält härrör — det är ett spörsmål utan aktuellt intresse. Vad säga de historiska källorna?

¹ Adam 1:60—62, a. ed. s. 58 ff.

² Se främst A. Schück a. a. s. 111 ff. och där förtecknad litteratur. Jmfr. O. Montelius: Vår forntid s. 353. Den av mig här föreslagna lösningen av problemet har emellertid framlagts av äldre forskare. Så framförde G. V. Sylvander (*De situ Bircæ oppidi antiqui* s. 47) utan kännedom om alla nedan begagnade källor samma interpretation av Adamscholiet 142 och i huvudsak samma mening förfäktade ännu H. Stolpe 1873 (*Naturhistoriska och archaeologiska undersökningar på Björkö i Mälaren* 2, Öfversikt av Kongl. Vetenskaps-Akademiens förhandlingar 1873 N:r 5 s. 21 ff.

Omkring år 1070 nämnas i fullt samtida, av varandra oberoende källor en biskop i Birka vid namn Johannes-Hiltinus¹. År 1069 benämnes han abbot i Goseck². 1071 möta vi honom med titeln biskop av Birka i Tyskland³. Enligt uppgift skall han ha varit verksam såsom biskop »in Dacia» i två år, varefter han återvände till Tyskland⁴. Det kan härmed endast avses den tid, då han verkligen fungerat såsom biskop. Trots källans direkta vittnesbörd härom, kan man naturligtvis dock ej anse det alldeles säkert, att Hiltinus-Johannes över huvud varit verksam i Sverige⁵. Men det är knappast riktigt att med A. Schück, som jämte E. Wessén⁶ ensam debatterat dessa källställen, betrakta Hiltinus-Johannes såsom en »episcopus in partibus infidelium», som beklåtts med värdigheten av biskop i ett gammalt förgånget stift under Hamburg⁷. Ty vi känna intet tidigare biskopsdöme Birka, och Adam berättar uttryckligen, att det var en Adalberts nyskapelse⁸. Han vet också ändamålet med nyskapelsen: det var, säger han en gång, att kristna de mest avlägset boende folken; en annan gång anger han såsom verksamhetsfält för Johannes-Hiltinus de baltiska öarna⁹. Tydligen har Adalbert tänkt sig Birka såsom en stad med lätta och bekväma och stora förbindelser med de längst i öster boende folken. Härutinnan torde med säkerhet Adalberts uppfatt-

¹ Adam 4: 20, a. ed. s. 249; *Gesta episcoporum Halberstadensium*, ed. L. Weiland s. 96, *Mon. Germ. Ss.* 23; *Annalista Saxo* 1071, ed. G. Waitz s. 698, *Mon. Germ. Ss.* 6.

² *Hamburgisches Urkundenbuch* 1, ed. J. M. Lappenberg s. 97.

³ *Gesta episcoporum Halberstadensium* a. st.; *Annalista Saxo* a. st.

⁴ *Chronicon Gozecense* 1: 10, ed. R. Köpke s. 145, *Mon. Germ. Ss.* 10.

⁵ Schmeidler (*Adam* a. ed. s. 224 n. 9) gissar, att Adam med de tre biskopar, vilka han (3: 77) nämner såsom ej verksamma i sina stift, skulle åsyfta utom Acelinus och Tadico just Johannes-Hiltinus. Verkliga skäl här för föreligga ej.

⁶ E. Wessén: *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* s. 137 ff. Här antydes och förkastas möjligheten av att Birka skall ha bestått in i Adams egen tid.

⁷ Schück a. a. s. 468.

⁸ Adam 4: 20, a. ed. s. 249.

⁹ Adam scholion 94, 4: 20, a. ed. s. 223, 249.

ning ha varit felaktig; ty det är ej tillrådigt att antaga Birka såsom en betydande plats så lång tid efter år 1000. Men om den nordiska kyrkans chef varit så illa underrättad att han vigt en biskop och fastställt ett biskopssäte till en död stad är en annan fråga.

Adalbert har inom den hamburg-bremenska kyrkan under alla omständigheter inte varit ensam om sin uppfattning. På olika ställen i sin text omtalar Adam Birka såsom en levande stad¹. Samma uppfattning framträder även i vissa av hans scholier².

Men i ett scholion — scholiet 142 — säger Adam, att Birka låg öde. Det lyder:

Relatum est nobis a quibusdam stipatoribus Adalwardi episcopi, cum primum Sictonam accessisset, ad unam missarum celebrationem oblatas sibi ad manum LXX marcas argenti. Tanta (enim) devotionis omnes populi sunt arcticae plagae. Tunc etiam occasione itineris divertit Bircam, quae nunc in solitudinem redacta est, ita ut vestigia civitatis vix appareant; quare (eller ubi) nec tumulus sancti archiepiscopi Unni inveniri potuit³.

Adam omtalar alltså här, att han av några följeslagare till biskop Adalward d. y. hört, att denne, när han for till Sigtuna, besökt Birka, vilket nu helt ligger i ruiner.

Betyder detta scholion, att Adam vill beriktiga sina tidigare uppgifter om Birka såsom en levande stad samt omtala, att den i Bremen härskande uppfattningen var oriktig? Eller avser han att meddela något annat?

Man måste vid bedömandet av scholiets uppgifter fästa vikt vid de däri ingående tidsbestämningarna samt undersöka, om de ha något att säga. Det omtalas, att Adalward vid sin resa *tunc* kom till Birka, vilken *nunc* är förvandlad till en ödemark, så att stadens spår knappast skönjas, varför (eller varest) man ej heller kunnat återfinna Unnis grav.

¹ Adam 1: 60, 4: 14, 29, a. ed. s. 58, 242, 261.

² Adam scholion 126—127, a. ed. s. 249.

³ Adam scholion 142, a. ed. s. 262.

Sammanställningen »tunc—nunc» brukar regelrätt återge en motsättning då—nu. Såsom parallellfall till scholion 142 framdragas två textställen hos mäster Adam, 2: 43 och 2: 63. På det förra stället heter det: »Multa in hunc modum per diversas Sclavorum provintias tunc facta memorantur, quae scriptorum penuria nunc habentur pro fabulis»; d. v. s.: »Man erinrar sig, att många dylika händelser då timat i slavernas land, vilka nu till följd av skriftställarnas tystnad hållas för sagor»¹. Ifrågavarande uttryck förekommer på följande sätt i 2: 63: »Forte hoc videtur incredibile his, qui huius temporis egestatem vident, nec fortasse quisquam tunc crederet ea futura, quae nunc facta videntur». Det betyder: »Kanske synes detta otroligt för dem, vilka uppleva denna tids armod, och möjligen skulle inte någon då tro på de kommande ting, vilka nu äro en synbar verklighet»².

På båda dessa ställen finnes i mäster Adams text en tydlig och klar motsats mellan då och nu, »tunc» och »nunc». I båda fallen — tydligast i det sistnämnda — ställas förhållandena vid de två tidpunkterna till varandra i bestämd motsättning. Slutligen avser mäster Adam i båda fallen med »tunc» den tidpunkt, som berättelsen har avseende på, med »nunc» den tidpunkt, vid vilken berättelsen nedskrevs.

Detta är långt ifrån utan intresse. Har Adam i scholiet 142 använt sig av konstruktionen »tunc—nunc» på samma sätt som i de två åberopade textställena, har han tydligen velat säga: *då* kom Adalward till Birka, som *nu* är förstörd. Det synes, som ville Adam markera, att Birka gått under först efter Adalwards besök³.

Att Adam först efter nedskrivandet av sin huvudtext och vissa scholier erhållit underrättelse om Birkas under-

¹ Adam 2: 43, a. ed. s. 104.

² Adam 2: 63, a. ed. s. 123.

³ Växlingen mellan tempora — den sats, som innehåller »tunc» har förfluten tid, under det att den därav beroende relativsatsen med »nunc» och den härav beroende ut-satsen ha närvarande tid — må noteras men kan ensamt intet säga. Tempusväxling förekommer nämligen även i scholiets tidigare del: det har berättats oss, att Adalward erhöi sjuttio marker silver. Ty så stor är nordbornas trosiver.

gång är klart, emedan han där skildrar Birka såsom en bestående stad. Ordalydelsen av scholiet 142 är sådan, att man knappast kan antaga, att Adam genom detsamma velat meddela ett allmängiltigt beriktigande av denna sin uppfattning. Den tycks snarare ge vid handen, att han tänkt sig Birkas undergång ha passerat helt nyligen, t. o. m. efter det att biskop Adalward av Sigtuna var där på besök. Biskop Adalward av Sigtuna måste ha blivit vigd till biskop i Sverige efter år 1060. Är ovanstående resonemang riktigt, skulle detta år giva en första möjlig gräns bakåt för den tid, till vilken Adam förlagt Birkas undergång¹.

Har kanske, när allt kommer omkring, Birka — väl i så fall de sista resterna av denna fordom så glänsande stad — försvunnit först under Adams tid, kanske i samband med tronstriderna och den hedniska reaktionen i Sverige omkring år 1070? De historiska källor, som stå till förfogande, tala därför. På grundval av det arkeologiska källmaterialet må frågan kanske en gång definitivt besvaras.

¹ År 1060 är en Adalward, som anses vara identisk med Skarabiskopen med detta namn, dekan i Bremen (Hamburgisches Urkundenbuch 1 a. ed. s. 83). Som denne Skarabiskop invigdes tidigare än den i scholiet 142 åsyftade Sigtunabiskopen Adalward (jmf. Adam scholion 136, a. ed. s. 255) är år 1060 den allra första möjliga tidpunkt, som Adalward d. y. kunnat inträffa i Birka.

Sture Bolin.